

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR 5

AYLIK DERGİ
YIL : 34
MAYIS 1997
•
200.000 LİRA

- T.C. MERKEZ BANKASI NE ÖLÇÜDE BAĞIMSIZ?
- BÜTÇE AÇIKLARININ YAPISI VE ARTIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

"**Şimdi,
gözünüzü
dört açın!**"

Ev sahibi olmanız için dört seçeneğiniz var!

1 Peşin ödeyin,
indirimli
alın!

3 Üç eşit
taksitle
faizsiz ödeyin!

2 10 yıla kadar
vadeyle alın,
taksitle ödeyin!

4 Grup oluşturun,
daha çok
indirim alın!

EMLAK BANKASI

"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

AYRINTILI BİLGİ VE SATIŞ İÇİN TÜM EMLAK BANKASI ŞUBELERİ, YURTDIŞI TEMSİLCİLİKLERİ VE PAZARLAMA OFİSLERİMİZ HİZMETİNİZDEDİR.

Emlak Pazarlama Müdürlüğü: (0 212) 276 58 34 - 276 56 48 İzmir Emlak Pazarlama Müdürlüğü: (0232) 336 04 49 - 336 07 54 - 336 13 92

Ankara Emlak Pazarlama Müdürlüğü: (0 312) 427 52 22 - 426 04 06 Atşehir: (0 216) 455 25 97 - 455 25 98 - 455 15 10

Galleria: (0212) 559 46 72 - 559 68 72 - 560 45 43 Gazilemir: (0232) 274 14 16-17 Sınanoba-Mimaroba: (0212) 864 00 10

Mavişehir: (0232) 324 14 67 / 2 hat Bilkent: (0312) 266 45 54 Konutkent: (0312) 240 03 55 Elvankent: (0312) 260 15 18

Ömitkent: (0312) 235 43 50 Bahçeşehir: (0212) 669 00 10 Mutlukent: (0262) 642 03 88

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR

MAYIS 1997 • YIL: 34 • SAYI: 5 • 200.000 LİRA (KDV DAHİL)

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş. Adına

İmtiyaz Sahibi

BÜLEND ÇORAPÇI

Yazı İşleri Müdürü

DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu Başkanı

ŞİNASI ÇELİKKOL

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç • Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpay • Dr. Orhan Altan • Tevfik Altınok • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Ömer Faruk Batirel • Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu • Prof. Dr. Nasuhi Bursal • Yavuz Canevi • Ege Cansen • Haluk Ceyhan • Mehmet Gün Çalka • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döğlülüğü • Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Gazi Erçel • Kaya Erdem • Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cümhur Ferhan • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Emre Gönenşay • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Erhan Işıl • Prof. Dr. Haluk A. Kabaaloğlu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaloğlu • Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Tamer Koçel • Kemal Kurdaş • Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Prof. Dr. Erol Manisalı • Prof. Dr. Orhan Morgil • Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Alp Orçun • Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Özazlan • M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tunçay Özlhan • Selâhattin Özmen • Ertuğrul İhsan Özel • Prof. Dr. Ergun Özsunay • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Porroy • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükri Tekbaş • Osman N. Torun • Fikret M. Tuncer • Nezih Tunçşiper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref Türen • Doç. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ülkem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalın • Mehmed Tarık Yaşa • Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Doç. Dr. T. Güngör Uras

Genel Yayın Yönetmeni
MUSTAFA BARIŞ

BU SAYIDA

Doç. Dr. Suat Oktar T.C. Merkez Bankası Ne Olçüde Bağımsız?	3
Prof. Dr. Dündar Sağlam Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışması	11
Doç. Dr. Mehmet Bolak Sermaye Piyasası	21
Ekonomik Göstergeler (Dış)	28
Çoşkun Can Aktan Pazarın "Görünmez Eli"inc Karşı Devletin "Görünür El"i	29
Şevket Saygılan Türkiye'de Enflasyon ve Para Politikası İlişkisi	37
Muhammed Karataş İstanbul Altın Borsası'nın Gelişmesinde Altın Rafinerisinin Rolü ve Türkiye'de Altın Rafinerisinin Kurulumunun Gerekliği	47
Yrd. Doç. Dr. Harun Terzi İşhan Günaydın Bütçe Açıklarının Yapısı ve Artışı Üzerine Bir İnceleme: 1980-1995 Dönemi	53
Dr. Yıldırım Kılıç Aydın Ekonomik Olayları	59
Abone Formu	64

Oyak Sigorta

850 milyar sermayesi,
Ordu Yardımlaşma
Kurumu, Türkiye Emlak
Bankası ve Fransa'nın
büyük sigorta şirketi
Axa'nın ortaklığıyla
daha güçlü...

Müşteri mutluluğunu
temel alan ve değişen
müşteri beklentilerini
etkin bir biçimde
karşılatabilecek
yepyeni organizasyon
yapısıyla
daha çağdaş...

6 Bölge Müdürlüğü,
449 acentesi, 390 Emlak
Bankası şubesi,
eğitilmiş, genç ve uzman
kadrosuyla
daha dinamik...

*ve istikrarlı
büyüme ilkesiyle zirveye
daha yakın...*

Daha...

OYAK SİGORTA

Genel Müdürlük: Meclisi Mebusan Cad.

Oyak İş Hanı, No: 81 80040 Salıpazarı-İSTANBUL

Tel: (212) 252 60 20 Faks: 249 48 28

Ankara: (312) 232 20 30 Faks: 232 17 24

İzmir: (232) 464 33 00 Faks: 463 39 97

Adana: (322) 457 19 65 Faks: 457 45 10

Bursa: (224) 250 40 60 Faks: 250 40 62

Samsun: (362) 234 15 55 Faks: 230 20 42

Antalya: (242) 247 49 00 Faks: 242 47 68

Görüşler

Doç. Dr. SUAT OKTAR

Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

T.C. Merkez Bankası Ne Ölçüde Bağımsız?

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası uzun süre devam eden yoğun ve çetin tartışmaların sonucunda 1715 sayılı kanunla 11 Haziran 1930'da kurulmuştur.⁽¹⁾ Ancak bankanın işlerini açarak faaliyete başlaması 3 Ekim 1931 tarihinde mümkün olmuştur.

1715 sayılı Merkez Bankası Kanunu, 1211 sayılı kanunla değişikliğe uğrayıp yürürlükten kalktığı 1970 yılına kadar yaklaşık kırk yıllık süre içerisinde 22 kez değişikliğe uğramıştır. Bu süre içerisinde değişik yıllarda Kanuna fırka ya da maddeler eklenirken, bazıları kaldırılmıştır. Kuşkusuz yapılan bu değişiklikler sonucu Kanunun sistematik yapısı ve bütünlüğü büyük ölçüde bozulmuştur. 1970 yılında yapılan 23. müdahalenin sonu-

cunda ise, Kanun, düzenlemenin de ötesinde, bütünüyle değiştirilmiştir.

Kuruluşunda bağımsız olmasına titizlik gösterilen Merkez Bankası'na başlangıçtan bu yana yapılan her müdahale, kurumu biraz daha bağımsızlıktan uzaklaştırmıştır.⁽²⁾ Özellikle 1211 sayılı Kanun, Merkez Bankası'nı önemli ölçüde vesayet altına sokarak, siyasi iktidarların kurum üzerindeki nüfuz ve etkisini artırmıştır.

Merkez Bankası'nı bu olumsuzluktan kurtarmak ve bağımsızlığını artırmak amacıyla çeşitli yıllarda iyiniyetle başlatılan çalışmalar da çoğu kez kesintiye uğramıştır. Nitekim 1988 ve 1989 yıllarında Merkez Bankası Governörü (Başkanı) Rüştü Saraçoğlu tarafından girişilen reform niteli-

ğindeki çalışmalar umutla başlamış ancak, sonuçsuz kalmıştır.

Yine 5 Nisan 1994 kararları çerçevesinde Hazine ile Merkez Bankası arasındaki ilişkilere yönelik iyileştirme de köklü bir reform niteliğini taşımayan uzaktır.

Yasal ve fonksiyonel olarak bütünüyle özerk bir düzenlemeye gitmeden merkez bankalarını politik vesayetten kurtarmak mümkün değildir. Bu gerçekten hareketle bugün bağımsızlık çalışmalarının hız kazandığı görülmektedir. Nitekim Latin Amerika'dan Avrupa'ya ve buradan da Uzak Doğu'ya kadar çok geniş bir coğrafyada Merkez Bankası-hükümet ilişkisi sorgulanmakta; kimi ülkelerde bu kuruluşları siyasi otorite karşısında tam bağımsız kılabacak düzenlemeler yapılırken, kimi ülkelerde de bağımsızlığın derecesi artırılmaktadır.⁽³⁾ Türkiye'nin son on beş yirmi yıldan bu yana sürekli ve yüksek enflasyon yaşamasında Merkez Bankası'nın rolünün büyük olduğuna kuşku yoktur. Siyasi iktidarların sık sık müdahalede bulunarak bankayı siyasi talepleri yönünde kullanmaları yaşanan enflasyonun başlıca nedenini oluşturmaktadır. Bu durum, kurumun bağımsız bir kimliğe sahip olması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Aşağıda, Merkez Bankası'nın yürürlükte olan 1211 sayılı yasası, bağımsızlığın temel kabul edilen ölçütleri dikkate alınarak incelenmiş ve Bankanın bağımsızlığına ilişkin bir değerlendirme gidilmiştir.

Yetki Kargaşası

Bilindiği üzere merkez bankalarının gerçekleştirmekle yükümlü oldukları birçok asli fonksiyonları bulunmakla birlikte, bunların en başında para basımının gerçekleştirilmesi ve para politikasının yürütülmesi gelir. Kurulduğundan itibaren devletin değerli tüm kâğıtlarını ve menkul değerlerini, alıp satan, ülke parasının değerini koruyan ve para politikasını uygulamakta yetkili tek kurum olan T.C. Merkez Bankası'nın bu konumu 1983 yılı sonunda yapılan bir düzenlemeyle değişmiştir. Dönemin hükümeti tarafından Hazine'nin, Dış Ticaret Genel Müdürlüğü ile birleştirilip, Başbakanlığa bağlanması ve daha sonra da 4059 sayılı yasayla (20.12.1994) bağımsız bir müsteşarlık haline getirilmesi para politikasının düzenlenmesinde ve yürütülmesinde yetki kargaşasını başlatmıştır. Çünkü bu yasayla, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının yurtiçi ve yurtdışı mali ilişkilerinin düzenlenmesine ait görev Hazine Müsteşarlığı'na bırakılmıştır. Sağduyu sahibi birçok çevre tarafından da kabul edildiği gibi, çok yanlış bir karar olarak nitelendirilen bu düzenlemeyle, parasal konularda çift başlılık yaratılmış ve Merkez Bankası yetki paylaşımıyla karşı karşıya bırakılmıştır. Dönemin hakim iktisat felsefesinin ürünü olan bu tasarrufun bütünüyle ideolojik olduğu açıktır.

Çift başlılık, sadece para politikasının yürütülmesinde değil, aynı zamanda para politikasının araçlarının

seçiminde de söz konusudur. Para ve reel piyasalar arasında bir köprü görevini yapan faiz hadlerinin belirlenmesi hemen hemen tüm ülkelerde merkez bankalarına ait bir görevdir. Ancak yapılan son düzenleme, Merkez Bankası'ndan bu yetkiyi almaktadır. Bankanın bu konuda adeta devreden çıkartılması yanlış, yanlış olduğu kadar da tehlikelidir. Faiz hadleri üzerinde tasarruf gücünü kaybeden bir merkez bankası, görev yapamaz bir duruma gelmiş demektir. Ve bundan da ekonomi ciddi biçimde zarar görür. Çünkü sermayenin fiyatı üzerindeki yaptırım gücünü yitirmiş bir merkez bankasının ekonomiyi etkilemesi düşünelim.⁽⁴⁾

Sermaye Yapısında Değişiklik

Merkez Bankası'nın sermaye yapısı da kuruluşundan bu yana değişikliğe uğrayarak bağımsızlığı yara almıştır. Merkez Bankası'nın kuruluşunda Hazine'nin sermaye payı yüzde 15 olarak belirlenmişken, 1970 yılındaki 1211 sayılı yasa değişikliği ile bu oran yüzde 51'e çıkarılmıştır.⁽⁵⁾ 1715 sayılı kuruluş yasasında bankanın sermayesi Hazine, yerli bankalar, yabancı bankalar ve özel kişilerden olmak üzere dört gruptan oluşmaktaydı. Hazine'nin payının yüzde 15'i geçmeyeceği de açık ve kesin biçimde belirlenmişti. Buna göre, Merkez Bankası'nın kuruluş yasası halen yürürlükteki yasaya göre daha özerk bir anlayışı içerdiği söylenebilir. Bu durum, o dönemin yetkililerinin bağım-

sızlığa duydukları saygıyı göstermesi bakımından önemlidir.

Oysa, yapılmış olan değişiklikle bankanın bağımsızlık zırhı delinmiştir. Çünkü bu, Banka'nın, Hazine'nin kontrolüne girmesi demektir. Banka sermayesinin yarısından fazlasının devlete ait kabul edilmesi, Merkez Bankası'nın bir kamu kuruluşu gibi denetim altına alınması amacını ortaya koyar. Nitekim, bu tasarrufun, Banka Meclisi üyelerinin Genel Kurula seçimi sırasında, Hazine'nin, diğer bir deyişle Hükümetin seçime egemen olmasını sağlamayı amaçladığı kabul edilmektedir.⁽⁶⁾

Kısa Vadeli Avans Sorunu

Öte yandan, yine kuruluşundan bu yana Merkez Bankası'nın taşıdığı yükler de oransal olarak artırılmış ve tipik bir emisyon bankası gibi çalıştırılmıştır. Başlangıçta, 1715 sayılı yasa da Merkez Bankası'nın Hazine'ye avans vermesi bile öngörülmüşken, 1947 yılından itibaren bir düzenlemeyle bütçe ödeneklerinin yüzde 15'i kadarının Hazine'ye kısa vadeli avans olarak verilmesi uygulamasına geçilmiştir. Hazine de bu avansı çoğunlukla sonuna kadar kullanmaktan kaçınmamıştır.

Parasal kaynak aracı olarak işlev yapan ve yaşanan enflasyonist süreçte payı olmakla suçlanan Merkez Bankası'nın bu yükünü azaltmak üzere 1994 yılında yeniden bir düzenlemeye gidilmiştir. 21 Nisan 1994 tarih

ve 3988 sayılı yasayla Merkez Bankası'nın Hazine'ye vereceği kısa vadeli avanslarının tedrici olarak azaltılması hükmü getirilmiştir. Bu hükme göre, Banka'nın Hazine'ye vereceği avansların cari yıl bütçe ödenekleri toplamının yüzde 12'sini geçemeyecektir. Bu oranın sırasıyla 1996 yılında yüzde 10, 1997 yılında yüzde 6, 1988 ve onu izleyen yıllarda da yüzde 3 olması öngörülmüştür.

İlk bakışta böyle bir düzenleme olumlu olarak görülebilir. Ancak yüzde 3 düzeyindeki bir azalma yetersizdir. Çünkü yüzde 12 oranı hâlâ oldukça yüksektir. Bağımsız merkez bankalarına sahip olan ülkelerde bu oran çok düşüktür. Hatta bazı ülkelerde merkez bankalarının Hazine'ye avans vermesi bile yasayla engellenmiştir. Örneğin Almanya, İsviçre ve Hollanda'da merkez bankalarının hükümete doğrudan kredi sağlamalarına kesin sınırlar getirilmiştir.⁽⁷⁾ Avusturya Merkez Bankası yasasının 24'ncü maddesiyle bankanın, hükümete kredi ya da borç şeklinde kaynak sağlanması kesin olarak engellenmiştir.⁽⁸⁾ Yine bu konuya somut bir başka örnek de İtalya'dır. 1980 yılı öncesine kadar Hazineyi finanse etmekle yükümlü bulunan İtalya Merkez Bankası'nın 1981 yılında yapılan kurumsal düzenlemeyle, artık borç monetizasyonu işlemleri dahil her türlü kaynak sağlanmasına son verilmiştir.⁽⁹⁾

Türkiye'deki son düzenlemenin pratikte ne ölçüde sonuç vereceği ve limitlerin aşılmayıp aşılamayacağı da ayrı

bir tartışma konusudur. Merkez Bankası'nın Hazine'yi finansmanı konusunda getirilen sınırlamanın belli bir süre için disiplin sağlamasına beklenebilir. Ancak bu, büyük ölçüde hükümetin kaynak bulmasına bağlıdır. Hükümetin kaynak yaratmada sıkıntıya düşmesi, avans limitlerini zorlayabilecektir. Çığ gibi büyüyen bütçe açıkları ve tahakkuk ettirilemeyen vergiler dikate alındığında böyle bir olasılık her zaman mümkündür. Buna göre, kamu kesiminin finansmanında merkez bankası kaynaklarının sınırlı bir biçimde kullanılması oldukça zor, hatta hiç mümkün görünmemektedir.⁽¹⁰⁾

Bu bakımdan kısa vadeli avans uygulamasına sınırlama getirilmesi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, gereğinden fazla büyütülmemelidir. Eğer bu konuda gerçekten bir gelişme sağlanması isteniyorsa, yapılması gereken, itfasının koşullarına ilişkin ilkelerin geliştirilmesi olmalıdır.⁽¹¹⁾

Guvernörün Görev Süresi

Merkez Bankası'nın bağımsızlığıyla ilgili bir diğer sorun guvernörün görev süresiyle ilgilidir. Kabul etmek gerekir ki, guvernörün görev süresi mümkün olduğunca uzun olmalıdır. Zira guvernörün görev süresi ne kadar kısa olursa, siyasi otoritenin, guvernörün kişiliğini etkilemesi olanağı ve banka üzerindeki nüfuzu o oranda artmaktadır. Bu nedenle, guvernörün çok sık değişmesi, bankanın bağımsızlığını azaltacaktır. Eğer siyasi otorite sık sık yeni bir guvernör seçme fir-

satını buluyorsa, en azından kendi isteklerini yerine getirecek kişileri de seçme olanağına sahip olacaktır.⁽¹²⁾

1211 sayılı yasanın 25'nci maddesine göre, guvernör, Bakanlar Kurulu kararıyla beş yıllık bir süre için atanmaktadır. Bu süre yeteri kadar uzun değildir. Oysa, bu süre bağımsız merkez bankalarına sahip İsviçre, Hollanda ve Almanya'da sırasıyla altı, yedi ve sekiz yıldır.⁽¹³⁾

Üstelik, Türkiye'de guvernörün görev süresinin kısa olmasının yanında, bu sürenin sonuna kadar uyulduğu da pek söylenemez. Görev süresinin uzun tutulması ve bunun yasada yer almasının pratikte değeri yoktur. Görev süresiyle ilgili olarak yasada açık hükümler bulunmasına karşın, uygulamada genellikle gelenekler ve teamüller ağır basmaktadır. Nitekim, ne zaman bir hükümet değişikliği yaşansa, yeni hükümet kendisine yakın bir bürokrati guvernör olarak göreve atamaktadır. 1980-96 yılları arasında tam 7 guvernör görev alırken, her guvernörün görev süresi ortalama 2.5 yıldan daha azdır. Bu durum, yasal süreye de uyulmadığını göstermektedir.

Ayrıca, guvernörün görev süresinin yenilenebilir olması, diğer bir deyişle aynı guvernörün siyasi iktidarların değişmesine bağlı olarak tekrar tekrar göreve getirilmesi de, sağlıklı değildir. Çünkü böyle bir durum, bankanın, siyasi otoriteye bağımlılığını artırabilmektedir. Zira yeniden seçilme hırısı ya da seçilememe kaygısı, gu-

vernörü, kendisini yeniden seçecek siyasi gücün telkinlerine açık hale getirebilmektedir.⁽¹⁴⁾

Politika Hedefleri Arasında Çatışma

1211 sayılı yasanın Merkez Bankası'nın temel görev ve yetkilerini düzenleyen 4'ncü maddesine göre, banka fiyat istikrarını sağlamakla yükümlüdür. Merkez Bankası'na böyle bir görevin verilmiş olması, bağımsızlığın temel ölçütlerinden biri olarak kabul edilir. Merkez Bankası böyle bir görevi yüklenmişse ve bunu realize edebilmek için gerekli olan irade ve inisiyatif de yasadan alıyorsa, kendisini siyasi otoritenin müdahalesinden büyük ölçüde kurtarabilme olanağına sahip olur.⁽¹⁵⁾ Aksine, Merkez Bankası tarafından yürütülecek politikaların hedefleri net olarak belirlenmemiş ve kurumlar arasında görev ve sorumlulukların alanı da iyi düzenlenmemişse, gerek Merkez Bankası ile hükümet arasındaki ilişkilerde, gerekse politika hedefleri arasında çatışma kaçınılmazdır.

Nitekim 4'ncü maddenin 1'nci bendi, Merkez Bankası, ekonomik gelişmeye yardımcı olmalıdır şeklinde düzenlenmiştir. Merkez Bankası'ndan fiyat istikrarı hedefini realize etmesi beklenirken, aynı zamanda onun ekonomik gelişmeye de yardımcı olmasını istemek açıkça bir ikilemdir. Merkez Bankası'nı bir emisyon kurumu gibi görmek ne kadar yanlışsa, ondan yüklendiği misyonu, dışında görev beklemek de o kadar yanlıştır.⁽¹⁶⁾ Mer-

kez Bankası'nın bir yandan siyasi iktidarın büyüme politikasına mali destek verirken, öte yandan da fiyat istikrarı hedefini realize etmesi mümkün değildir.

Merkez Bankası'nın gerçekleştirmeyle yükümlü olduğu hedef sayısının artması, hedefler arasında etkin bir koordinasyon olanağını ortadan kaldırır. Hedefler arasında çatışma sonucu doğacak başarısızlıkta, bankanın saygınlığı yara alır. En önemlisi böyle bir çatışma, para politikasının açıklığını (transparency) azaltır, dolayısıyla hem merkez bankasının hem de siyasi iktidarın sorumluluğunu zayıflatır.⁽¹⁷⁾

Dünyanın en bağımsız merkez bankası olan Bundesbank'ın kuruluş yasasının 12'nci maddesine göre,⁽¹⁸⁾ "Banka, hükümetin genel ekonomi politikasını destek vermekle yükümlüdür." Ancak bu destek, Bundesbank'ın fiyat istikrarı hedefini gerçekleştirmesini engelliyorsa sona erer. Buna göre, Bundesbank'ın sağlayacağı destek, işlevlerinin ve görevlerinin üstüne çıkamaz ve öncelik taşıyamaz.

Öte yandan, Merkez Bankası yasasının yine 4'ncü maddesinin III. bendinde, Merkez Bankası, hükümete gerektiğinde para ve krediye ilişkin önlemlerin alınması konusunda görüş bildirir denmektedir. Bu ifadeye göre, Hükümet, Merkez Bankası'na ancak ihtiyaç duyduğu durumlarda başvuracaktır. Oysa, yasayla, para ve kredi politikalarını yürütme görevi bü-

tünüyle Merkez Bankası'na verilmiştir. Böylesine bir sorumluluğu yerine getiren Merkez Bankası'na sadece ihtiyaç duyulduğunda danışılması, uygulama yönünden yanlış bir düşüncedir. Bu, Merkez Bankası'nı dışlamak ve bankanın, yasadan aldığı bağımsızlık erkini hiçe saymak anlamına gelir.

Sonuç

Yukarıda belirtilen genel noktalar itibarıyla T.C. Merkez Bankası'nın yeterince bağımsız olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Yine de 1211 sayılı yasa bugünkü şekliyle bile, bankayı, siyasi otoritenin nüfuz ve baskılarından bir ölçüde koruyacak hükümler içermektedir. Burada duyulan temel sıkıntı, siyasi otoritenin, kurumu işlevsiz ve etkisiz kılan müdahalelerinde ortaya çıkmaktadır. Zira Merkez Bankası yasası, tam bağımsızlık sağlayan hükümlerle donatılsa bile, siyasi iktidarlar sahip oldukları resmi ya da gayri resmi kanallar yoluyla merkez bankasının bağımsızlığını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla temel sorun, hükümetlerin samimi ve iyiniyetli olup olmamalarıdır. Hükümetler kısa vadeli çıkarları uğruna, yaptıkları ölçsüz ve zamansız müdahaleleriyle ekonomik dengeleri alt üst etmekte; bunun faturasını da geniş toplum kesimlerine ödetmektedirler. Kısacası hükümetlerin, Merkez Bankası'nı bir emisyon kurumu gibi görmekten kaçınmaları gerekir. Bu bir bakıma siyasi ahlâkı gerektirir. Toplumsal refahı sağlamak vaadiyle seçmenin oyuna

talip olan hükümetler bu basireti göstermek zorundadırlar. Bu nedenle, Merkez Bankası kuşkusuz bağımsız olmalıdır. Ne var ki, bu, sorunun çözümlü için gerekli; ancak yeterli değildir.

DİPNOTLAR

(1) Bankanın kuruluşuyla ilgili geniş bilgi için Bkz, İhan Tekeli ve Selim İkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Araışları, O.D.T.Ü. Yayını, No. 30, Ankara, 1977, s. 130-139.

(2) Merkez Bankasının bağımsızlığı kavramıyla ilgili geniş bilgi için Bkz; Robert L. Hetzel, "Central Banks Independence in Historical Perspective", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 25, No. 1, (January, 1990), s. 165-66, Alberto Alesina ve Lawrence H. Summers, "Central Bank Independence and Macroeconomic Performans: Some Comparative Evidence", *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 25, No. 2, (May, 1993), s. 152-53. Suat Oktar, Merkez Bankalarının Bağımsızlığı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 82-87.

(3) Bu konuyla ilgili olarak Bkz; V. Sundarajan, "Financial Sector Reform and central Banking in Centrally Plannend Economics", içinde, *The Evolving Role of Central Banks*, ed., Patrick Downes ve Reza Vaez-Zadeh, Washington, D.C., IMF, 1991, s. 249-68. Arminio Fraga, "Central Banking After the Latin American Debt Crisis", *Columbia Journal of World Business*, Vol. XXIX, No. 2, (Summer, 1994), s. 76-70. Suat Oktar, a.g.e., s. 80-82.

(4) Erdoğan Soral, "T.C. Merkez Bankası-İl", *Cumhuriyet Gazetesi*, (12 Eylül 1996), s. 2.

(5) 1211 Sayılı T.C. Merkez Bankası Kanunu, Madde 8.

(6) Erdiç Tokgöz, "Merkez Bankalarının Bağımsızlığı", *Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, 1996, s. 21.

(7) Mark Swinburne ve Marta Castello-Branco, "Central Bank Independence and Central Bank Functions", içinde, *The Evolving Role of Central Banks*, ed., Patrick Downes ve Reza Vaez-Zadeh, Washington, D.C., IMF, 1991, s. 425.

(8) Maria Schaumayer, "Central Bank Independence in Austria", içinde, *The Evolving Role of Central Banks*, ed., Patrick Downes ve Reza Vaez-Zadeh, Washington, D.C., IMF, 1991, s. 171.

(9) Guido Tabellini, "Central Bank Reputation and The Monetization of Deficits: The 1981 Italian Monetary Reform", *Economic Enquiry*, Vol. 25, 1987, s. 185.

(10) Şadi Uzunoğlu, "Merkez Bankası Bağımsız Olsun mu?" *İktisat Dergisi*, (Temmuz, 1994), s. 24.

(11) Hurşit Güneş, "Türkiye'de Merkez Bankası Reformu", *Yeni Yüzyıl Gazetesi*, (1 Mart 1995), s. 10.

(12) Alex Cukierman, Steven B. Webb ve Bilin Neyaplı, "Measuring the Independence of Central Banks and Its Effect on Policy Outcomes", *The World Bank Economic Review*, Vol. 9, No. 3, (September, 1995), s. 363.

(13) Vittorio Grilli, Donato Masciandaro ve Guido Tabellini, "Political and monetary institutions and public financial policies in the industrial countries", *Economic Policy*, Vol. 13, (October, 1991), s. 385, Tablo C.1.

(14) Ali Sait Yüksel, Merkez Bankası'nın Özerkliği ve Özellikle Enflasyonist Ekonomilerdeki İşlevleri, M.Ü. Yayın No. 528. İstanbul, 1993, s. 19.

(15) Suat Oktar, a.g.e., s. 117.

(16) İhan Uludağ, "Merkez Bankası'nın Özerkliği Niçin Önemlidir?", *İstanbul Ticaret Gazetesi*, (10 Mayıs 1996), s. 4.

(17) Mark Swinburne ve Marta Castello-Branco, a.g.e., s. 426.

(18) Hans Tietmeyer, "The Role of an Independent Central Bank in Europe", içinde, *The Evolving Role of Central Banks*, ed., Patrick Downes ve Reza Vaez-Zadeh, Washington, D.C., IMF, 1991, s. 181.

Geleceği tasarlamak.

İnsanların, neredeyse bütün bankacılık hizmetlerini, bankaya girmeden, hatta evlerinden çıkmadan alabilecekleri bir sistem yaratmak...

1983 yılında -Türkiye’de ilk kez- Elektronik Bankacılık çağını başlatırken koyduğumuz bu hedefi bugün tam anlamıyla yakaladık: Şimdi Türkiye İş Bankası’nda “*İnteraktif Bankacılık Sistemi*” var. Para çekmek dışında bütün bireysel bankacılık işlemlerini evden, işyerinden ya da herhangi bir yerden yapmanıza olanak sağlayan bir sistem...

Bu, dünyada bankacılığın geldiği en son nokta. Ve İş Bankası bu noktaya tüm dünya bankalarından önce ulaştı. Çünkü... Çünkü İş Bankası’nın işi, geleceği tasarlamak.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Görüşler

Prof. Dr. DÜNDAR SAĞLAM

Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışması

KONU NEDEN GÜNCEL

Son günlerde Türkiye'de Cumhurbaşkanı'nın yetkileri gündemde. Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi, onun meclisi feshetme yetkisi ile donatılması, diğer bir deyimle Türkiye'de Başkanlık veya yarı başkanlık sistemleri konusunda fikirler, görüşler ileri sürülüyor.

Nitekim Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL, televizyonlarda ve çeşitli platformlarda yaptığı konuşmalarında, anayasa da bu statünün kendisine verilmesinden yakınmaktadır. Sayın Süleyman DEMİREL, Pakistan'da bu yetkinin Cumhurbaşkanı'na verilmesi sonucu, Başbakan Benazir BUTTO'nun görevden alındığını ve meclisin feshedilerek yeni seçimlere gidildiğini, bu yolla parlamenter sistemin tıkanmasının önüne geçildiğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL'in bu açıklamaları, kamuoyunda Başkanlık sistemi tartışmalarının yeni bir ivme kazanmasına yol açmıştır. bu arada TÜSİAD'ın "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" adını taşıyan ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Bülent TANÖR tarafından kaleme alınan raporda bu konuya yer verilmesi Başkanlık Sistemi tartışmalarının canlılık kazanmasına neden olmuştur.

Bilindiği üzere Türkiye'de seçmen oylarının bölünmesi, güçlü, istikrarlı, sağlam bir siyasal çoğunluğun parlamentoda teşekkül etmesini zorlaştırmıştır. Son genel seçimlerden sonra kurulan ANAP-DPY koalisyon hükümeti kısa süre içinde dağılmıştır. Refah Partisi ile Doğruyol Partisi tarafından kurulan ikinci koalisyon hükümeti ise meydana gelen olaylar (Susurluk, Sincan gibi) sonucu iyice zayıflamıştır. Milli Güvenlik Kurulu tarafından alınan tavsiye kararları memleketimizdeki siyasal belirsizliği daha da artırmıştır. Ülkemizde çözüm bekleyen sorunların giderek ağırlaşması, istikrarlı ve güçlü bir hükümetin kurulmasını acil hale getirmiştir. Başkanlık sistemi tartışması, böyle bir siyasal ortamda, bir çıkış yolu bulmak amacıyla yönelik olarak ortaya çıkmıştır.

ABD BAŞKANLIK SİSTEMİ

Başkanlık (Presidentiel) rejimi, temsili rejim türlerinden biri olup, kuvvetlerin sert biçimde ayrılığına dayanır.

Başkanlık sisteminin, günümüze değin, klasik biçimi ile tek uygulama alanı bulunduğu ülke ABD'dir. ABD başkanlık rejiminden esinlenilerek, bazı ülke anayasalarında (özellikle Latin Amerika) kurumsal düzenlemeler öngörülmüştür. Ancak bunlardan hiçbiri ABD örneğindeki sürekliliği sağlayamamış ve başkanlık rejiminden farklı olarak, otoriter nitelikteki başkanca (presidentialiste) rejimlere dönüşmüşlerdir.⁽¹⁾ Başkanca rejimlerin belirgin özelliği, iki başlı yürütme organında devlet başkanının yönetimdeki etkinliği ve iktidarın kişisel olmasıdır. Öte yandan, ABD başkanlık sisteminden farklı olarak, hukuki planda, devlet başkanının parlamentoyu fesih yetkisi bulunmakta ve parlamentoya kanun tasarısı sunabilmektedir. Nihayet, başkanca rejimlerde parlamentonun kanun koyma yetkisine sınırlama getirildiği gibi, parlamentonun çalışma süresi de kayıtlanmıştır.

ABD başkanlık sistemi ülkenin federal yapısından doğmuş olup federasyonda merkezi birliği sağlama amacıyla yöneliktir. ABD başkanlık rejimi, anayasal planda sert kuvvetler ayrılığına ve kuvvetlerin bağımsızlığına dayanmaktadır. Bu sistemde yasama organı, genel oyla halk tarafından seçildiği gibi, yürütme yetkisini kullanan "başkan" da, gene "halk tarafından ayrı bir seçimle" göreve gelmektedir. Parlamenter rejimden farklı olarak, yürütme, yasama organındaki çoğunluğun içinden çıkmamaktadır. Parlamento (Kongre) kanun koyar ama, onun uygulamasına katılmaz. Hükümet kanunları uygular ama onun yapılmasına katılmaz. Mahkemeler yargılar ama kanunun yapılmasına ve uygulanmasına katılmaz. Oranlardan hiçbiri ötekine karşı etkileme aracına sahip değildir. Başkan, parlamentoyu fesh edemediği gibi, parlamentoda yürütmenin siyasi sorumluluğuna giderek onu düşüremez. Başkan ve sekreterleri parlamentonun üyesi değildir. Başkanlık rejiminde, yardımcıları (sekreterler), bakan niteliğinde olmayıp Başkan

tarafından belirlenen politikayı yürütmekle yükümlüdürler. Parlamenter rejimin özelliği olan iki başlı yürütme (devlet başkanı ve başbakan) başkanlık sisteminde yoktur. Başkan hem devlet başkanı, hem de başbakanın fonksiyonlarını yüklenmiştir. Başkanın sekreterleri parlamentodaki görüşmelere katılmazlar, doğrudan başkana karşı sorumludurlar.

Başkanla birlikte dört yıllık bir süre için seçilen "Başkan Yardımcısı" aynı zamanda Senato'nun başkanıdır. Parlamento yalnızca başkanın cezai sorumluluğuna giderek görevden uzaklaştırma imkanına sahiptir. Buna mukabil Başkanın parlamentonun kabul ettiği yasaları veto etme yetkisi bulunmaktadır. Başkanın geri çevirdiği metnin tekrar kanunlaşabilmesi için, her iki meclisin (Temsilciler Meclisi ve Senato) mevcut üyelerinin üçte ikisi tarafından kabul edilmesi gerekir.

ABD rejiminin, sert kuvvetler ayrılığına dayanan bir rejim olmasına rağmen Amerika'daki siyasi partilerin yapısının özelliği gereği parlamentodaki komisyonlar (komiteler) aracılığı ile yasama-yürütme arasında bir işbirliği sağlanabilmektedir. Ayrıca Başkan parlamentoda etkili olabileceğine inandığı üyeler kanalıyla kanun teklifleri yaptırabilmektedir. Bugün başkan ile kongre arasındaki ilişkiler, "sürekli komiteler" aracılığı ile kurulmaktadır. ABD kongresindeki sürekli komiteler, hayli geniş yetkilere sahip olup, başkan hariç, bütün yürütme görevlilerini çağırarak, yürütme faaliyeti ile ilgili olarak zaman zaman bilgi edinmektedirler.

ABD siyasi partilerin yapısal özelliği, serbest partiler olmalarıdır. Başka anlamıyla, partili parlamenterler, parlamento çatısı altında parti grup kararları ile bağlı olmadıkları için, başkanın ve parlamento çoğunluğunun farklı partilerde olması, yasama ve yürütme arasında, çoğu kez bir uzlaşma zemini kurulmasını kolaylaştırabilmektedir.

ABD başkanlık sisteminin bu ülkeye özgü bir sistem olduğu ve kongre karşısında yürütmenin üstünlüğünü sağladığı söylenebilir.

Klasik parlamenter rejimde, yürütmenin otoritesi, hükümetin parlamento çoğunluğu içinden çıkması ile sağlanmaktadır. Başkanlık rejiminde ise, yürütmenin üstünlüğü, anayasa hükümlerinden ve başkanın genel oy ile halk tarafından seçilmesinden kaynaklanmaktadır.

YARI BAŞKANLIK SİSTEMİ (FRANSIZ MODELİ)

Cumhurbaşkanının halk tarafından genel oyla seçildiği ve önemli yetkilerle donatıldığı ancak onun yanı başında bir de parlamentoya karşı sorumluluk taşıyan bir başbakanın bulunduğu rejime yarı başkanlık sistemi adını veriyoruz. Fransa'da 1958 yılına kadar klasik parlamenter sistem ile yönetilmekte idi. Bu ta-

rihe kadar ülkede siyasal istikrarsızlık had safhaya ulaşmış, kurulan hükümetler çok kısa ömürlü olduğundan ülkenin acil çözüm bekleyen sorunlarına çare bulunamaz olmuştu. Dördüncü Cumhuriyet dönemi hükümetleri giderek keskinleşen ekonomik ve sosyal sorunlar kadar Cezayir savaşına da çare üretiliyorlardı. İşte böyle bir durumda iktidara gelen De Gaulle 1958 yılında gerçekleştirilen bir anayasa değişikliği ile yarı-başkanlık sistemi olarak adlandırılan yeni bir siyasal yapının kurulmasını sağladı. Bu sisteme göre Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmeli, Cumhurbaşkanı parlamentoyu fesih yetkisi tanınmalı idi. Nitekim anayasa da yapılan değişikliklerle bu yetkiler ona verilmiştir.

Bu suretle demokrasinin temel kurallarına dokunulmadan yürütmenin, parlamento karşısındaki rolü güçlendirilmiştir. De Gaulle'ün çeşitli demeçlerinde ifade edildiği gibi, hükümet ve parlamento işbirliği içinde olmalı, ama sorumlulukları konusunda birbirinden ayrı kalmalı, birinin üyesi olan diğerinin üyesi olmamalı idi. Yargı otoritesi ise bağımsız olmalı ve her birimizin özgürlüklerinin bekçiliğini üstlenmelidir. Yürütmenin başı olarak Cumhurbaşkanı, ancak genel oyla seçildiği takdirde sahip olması gereken meşruluğa kavuşturulabilirdi. Beşinci Cumhuriyetle getirilen yarı başkanlık sistemi, ülkenin acil çözüm bekleyen sorunlarına çare olmuştur. Görüldüğü üzere, bu sistemle parlamento iktidar odağı olmaktan çıkarılmıştır. Onun görevi ülkenin siyasi iradesini temsil etmek, yasaları oylamak, yürütmeyi denetlemektir.

Fransız anayasasının 19'ncu maddesi, seçmen topluluğu tarafından seçilmiş olması ile zaten parlamento kadar güçlü ve geniş tabanlı bir meşruluğa sahip olan Cumhurbaşkanına çok önemli bir kapsamlı yetkiler vermiştir. Başbakanı atamak, referandum yapmak, parlamentoyu feshetmek, istisnai bazı yetkiler kullanmak bunlar arasında sayılabilir. Üstelik bunların kullanımında Cumhurbaşkanı'nın tek başına imzası yeterlidir. Fransız Cumhurbaşkanı'nın genel oyla seçilmesi ve şimdi saydığım yetkilerle donatılmış olması, onu ülkesinin bir numaralı siyasal karar alma mercii yapmıştır.⁽²⁾ Bu sonuçta Fransa'da uygulanan iki türlü seçim sisteminin etkili olduğu kuşkusuzdur. Siyaset bilimcileri cumhurbaşkanı seçim sisteminin parlamentoyu ikiye böldüğü konusunda fikir birliği içindedirler. Bir tarafta cumhurbaşkanı doğrultusunda oy veren partiler, diğer tarafta onun karşısında oy veren partiler.⁽³⁾ Fransız siyasi hayatında meydana gelen bu çift kutupluluk iki türlü çoğunluk sisteminden (balbotaj) kaynaklanmıştır. Aynı şekilde milletvekili seçiminde uygulanan iki türlü çoğunluk sistemi, bu çift kutupluluğu, pekiştirmektedir. Bu türden bir seçim sisteminin parlamentonun rolünü zayıflattığı kuşkusuzdur.

Fransız yarı başkanlık sisteminin güçlendirdiği cumhurbaşkanının zaman içinde seçilmiş diktatörlüğe dönüşmesi tehlikesi yok mu? Böyle bir tehlikeyi bertaraf etmek için Beşinci Cumhuriyetin diğer bir kurumu devreye girmektedir. Bu

Ödemeleriniz için Yeni Vergi Daireniz!

Artık, vergilerinizi*
tüm Garanti şubelerine yatırabilirsiniz.
Üstelik, öğle tatilinde bile.

*Yıllık gelir vergisi, Gelir geçici vergisi, Gelir stopajı, Kurumlar vergisi, Kurumlar geçici vergisi, Kurumlar stopajı, Katma değer vergisi, Banka ve sigorta muameleleri vergisi, Fon payı, Damga vergisi, Savunma sanayii destekleme fonu, Toplu konut fonu, Veraset ve intikal vergisi, Götürü vergiler..

GARANTİ

Başka bir arzunuz?

kurum Türkiye'deki Anayasa mahkemesine benzeyen Anayasa Konseyi'dir. Anayasa Konseyi parlamenter sistemin saptırılmasına karşı bir silah olarak öngörülmüştür. İşlevi, kanunlar yayınlanmadan önce anayasaya uygunluğunu tesbit etmektir. Fransa'da uygulanan yarı başkanlık sistemi birçok ülke uygulamasına esin kaynağı teşkil etmiştir. Bu sistemin Fransa'da siyasal iktidarı sağlayarak onun gelişmesine, başlıca sorunlarının çözümüne katkıda bulunduğu, sisteme muhalif olan düşünürler bile ifade etmektedirler.⁽⁴⁻⁵⁾

Tabii burada sorulması gereken bir soru var. Nasıl oluyor da, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi Fransa'da Cumhurbaşkanı'na bu denli büyük bir siyasi otorite sağlıyor da, Avusturya, Finlandiya, İzlanda, Portekiz gibi Cumhurbaşkanı'nın genel oyla seçildiği ve yarı başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde aynı sonucu doğurmuyor? Yarı başkanlık siyasi pratiğinin, karşılaştırmalı analizini yapan Duverger, güçlü bir başkanlık otoritesinin sadece Fransız siyasi sisteminde görüldüğünü, diğer ülkelerde ise Başkan yetkilerinin Başbakan aracılığı ile kullanıldığı sonucuna varmıştır.⁽⁶⁻⁷⁾

Bir ülkenin siyasi kimliği, ülkedeki sosyopolitik çevre, toplumun siyasi kültürü, tarihi koşullar incelenmeden anlaşılabilir. Başkan destekleyen parti veya partiler ile muhalif partilerin çoğunluklarının farklılaşması durumunda parlamentoda dengeler değişmekte ve yürütme içinde iktidar yer değiştirebilmektedir. Nitekim Portekiz ve Yunanistan'da benzer gelişmeler görülmüş ve yapılan anayasa değişiklikleri ile Devlet Başkanının yetkileri kayılırken Başbakanın (parlamentonun) yetkileri artırmıştır. Bugün Almanya ve İtalya hariç tutulduğunda, Cumhuriyet ile yönetilen tüm Avrupa ülkelerinde Cumhurbaşkanı'nın seçmen topluluğu tarafından seçildiğini unutmamak gerekir.

TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ, GÖREV VE YETKİLERİ

Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Cumhurbaşkanı'nın siyasi konumu açısından zengin deneyimlerle doludur. 1921 anayasası, cumhuriyetin kuruluş koşullarının gerektirdiği ortamda, ülkenin Meclis hükümeti ile yönetilmesini öngörmüştür. Meclis hükümeti sisteminde yasama ve yürütme hatta yargı yetkileri hukuken ve fiilen Mecliste toplanmıştır. Ülkenin yönetimi tümüyle TBMM'ne verilmiştir. Kurulan sistem kuvvetler ayrılığını değil, kuvvetler birliğini öngörmüştür. 1924 anayasası ile kurulan rejim ise parlamenter ve Meclis hükümeti sistemlerinin karışımından oluşan karma bir rejimdi. 1961 anayasası ile parlamenter rejime doğru gelişmede bir adım daha atılarak klasik parlamenter rejime doğru gelişme sürdürülmüştür.

1982 anayasasında parlamenter sistem klasik biçimiyle benimsenmekle birlikte, cumhurbaşkanına tanınan görev ve yetkilerin bir hayli arttığı görülmüştür.

Cumhuriyet anayasaları uyarınca, Türkiye'de cumhurbaşkanının ülkenin siyasetini belirleme ve yönetme yetkisi ve gücü yoktur. Yoktur ama bunlar cumhurbaşkanlarına dolaylı ve zımnî olarak verilmiştir. Kuruluş döneminin olağandışı şartlarının ilk iki cumhurbaşkanını saymasak bile, onları izleyenlerin de hep ordu kökenli olduklarına, ordunun temsilcileri sıfatıyla da dolaylı olarak takviye gördüklerine, işgal ettikleri makamın da bu yolla anayasalarda öngörülme-⁽⁸⁾yen biçimde kuvvetlendiğine tanık oluyoruz.

Bu konuda istisna gibi gözükten Celal BAYAR ise, büyük Önder'in güvenine mazhar olmuş bir şahsiyet ve diğer yandan da parlamentoda çoğunluk partisinin kurucusu olmak sıfatıyla anayasanın kendisine tanıdığı gücün ötesinde yetkilerle donatıldığını söylemek yanlış olmaz.

Klasik parlamenter sistemdeki sembol niteliğindeki cumhurbaşkanını tam olarak içimize sindirdiğimizi söyleyemeyiz.

1982 anayasasının cumhurbaşkanının seçilmesi; görev ve yetkilerine ait hükümlerine kısaca bakalım.

1982 anayasasının 102'nci maddesi; "Cumhurbaşkanı TBMM üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylamaya geçilir. Üçüncü oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Salt çoğunluk sağlanmadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır. Bu oylamada da salt çoğunluk sağlanmadığı takdirde TBMM seçimleri yenilenir." demektedir.

Bugün cumhurbaşkanını parlamento içinden seçen nadir ülkelerden birisiyiz. 1980 öncesinde cumhurbaşkanı seçimi her defasında ülkenin kriz içine girmesine neden olmuştur. 1982 anayasasının öngördüğü sistem bir miktar rasyonalize edilmekle birlikte onu seçen parlamento karşısında gücünü artırıcı yeni bir düzen öngörülmemiştir.

Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenleyen 104'ncü maddesi ona bazı ayrıcalıklı yetkiler vermekle birlikte sistem gene parlamenter niteliğini korumuştur. Cumhurbaşkanının Meclisi fesih yetkisi ise çeşitli kayıtlara tabi tutulmuştur. Gerçekten 1982 anayasasının 116'ncı maddesi "Bakanlar Kurulu'nun 110'ncü maddede belirtilen güven oyunu alamaması ve 99'ncü veya 111'nci maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde, 45 gün içinde ye-

ni Bakanlar Kurulu kurulmadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde cumhurbaşkanı, TBMM Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verilebilir." demektedir. Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi halinde de aynı sistem geçerlidir.

Buraya kadar yapılan açıklamalar, 1982 anayasasının, cumhurbaşkanlığı müessesesini ülkenin temel sorunlarını çözecek bir güç odağı haline getirdiğini söylemek mümkün değildir.

MEVCUT PARLAMENTER SİSTEM HANGİ YÖNLERDEN AKSIYOR?

Türkiye'de seçmen oylarının bölünmesi, güçlü, istikrarlı, sağlam bir siyasal çoğunluğun parlamento da teşekkül etmesini imkansızlaştırmıştır. Zemini kaygan, her an değişebilecek güçler dengesine ve aritmetiğine göre oluşan parlamentonun Türkiye'nin acil bir şekilde alması gereken uzun vadeli hayati kararlarda geciken, kararsız bir ülke olmasına yol açmıştır. Bunda ülkemizde uygulanmakta olan seçim sisteminin de etkili olduğu kuşkusuzdur. Bugün ülkemizin siyasal yelpazesinde önemli ağırlığı bulunan hakim bir parti yoktur.

Merkez sağ ve merkez sol parçalandığından anti sistem bir parti iktidara gelmiştir.

Bugünkü sistemde Hükümet parlamento içinden seçildiğinden yasama ve yürütme organı iç içe geçmiş, kuvvetler ayrılığı ilkesi fiilen işlemez hale gelmiştir. Bakanlar kendi parti ve seçmenlerini memnun etmek için kamu kaynaklarını israf etmekte tereddüt etmemektedirler. Oy kaygıları ile ilçeleri il yapma, gerekli gereksiz her yerde üniversite açma, küçük belediyeleri büyükşehir belediyesi yapma gibi keyfi davranışlar olağan hale gelmiştir.

Hükümetin gücü parlamento karşısında iyice zayıflamıştır. Oysa yasama ve yürütme organları sorumlulukları açısından birbirlerinden ayrı kalmalı, birinin üyesi olan diğerinin üyesi olmamalıdır. Yargı otoritesi bağımsız olmalı ve her birimizin özgürlüklerinin bekçisi olmalıdır.

Bugün Türkiye'de anayasa uyarınca, Cumhurbaşkanının ülkenin siyasetini belirleme ve yöneltme yetkisi ve gücü yoktur.

Türkiye gibi bölgelerarası dengesizliklere, etnik farklılıklara ve konsensus eksikliğine sahne olan bir ülkede yürütmenin ve cumhurbaşkanının gücünü artırıcı çarelere başvurmak zorunlu hale gelmiştir.

Türkiye'de Kıbrıs sorununun, kürt sorununun, giderek müzminleşen ekonomi ve sosyal sorunların köklü önlemlerle çözülmesi için güçlü bir yürütmeye ih-

tiyaç vardır. Türkiye'de cumhuriyeti ve devleti simgeleyen şahsın, doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi, ülkemizde birlik ve bütünlük değerlerinin kökleşmesine ve toplumsal barışın daha sağlam temellere oturtulmasına yardımcı olacaktır.

BAŞKANLIK SİSTEMİ KARŞISINDA DUYULAN KAYGILAR

Buraya kadar yapılan açıklamalar, cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçildiği, yarı başkanlık sisteminin ülkemizde yararlı sonuçlar doğuracağı yönündedir. Bu görüşe karşı olan geniş bir çevre, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilerek ona güçlü yetkiler verilmesinin ülkeyi diktatörlüğe dönüştürebileceğinden kaygı duymaktadır. Özellikle demokratik deneyim birikiminin zayıf olduğu ülkeler için bu tehlikelerin fazlasıyla geçerli olduğu, başkanlık modelini benimsedikten sonra, askeri-bürokratik rejimlere yatay geçiş yapan Latin Amerika ülkelerinin serüvenlerinin bu kanıyı güçlendirdiği ileri sürülmektedir.⁽⁹⁾ Başkan ve Meclis aynı siyasal çoğunluktan olduğunda, kişisel yönetim ve çoğunluk diktasi eğilimlerinin güç kazanacağı savunulan bir diğer sakıncadır.

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin asıl sakıncası, yürütme organını iki başlı hale getirmesi olasılığının yüksek oluşudur. Bu ise onun hükümetle sürtüşmelere girmesini kolaylaştıracaktır. Dolayısıyla, sistemi ve yürütmeyi güçlendirmek için düşünülen bu önlem tam tersi sonuçlar doğurabilir. Bu gözlemler ve endişeler doğru ise, bugün varolan seçim usulünün, yani cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçilmesi modelinin sürdürülmesi daha isabetli olacaktır. Cahit TANYOL gibi toplum bilimcilerimiz, cumhurbaşkanının parlamenterler yerine halk tarafından seçilmesinin Türk Devleti'nin ayağa düşmesi anlamına geleceğini ileri sürecek kadar mevcut siyasal sistemin erdemine inanmış durumdadılar!..⁽¹⁰⁾

ÇÖZÜM NEREDE?

Türkiye'de cumhurbaşkanının mevcut siyasal sistem içerisindeki statüsü konusunda yaygın bir kabul var. Yetkileri sınırlı, statüsü sembol düzeyinde, protokoller nitelikli bir cumhurbaşkanını kendimize yakıştırıyoruz. Ancak bu görüş 1988'den itibaren sorgulanmaya başladı. Ülkemizin son cumhurbaşkanları, Evren, Özal ve Demirel bu görüşü paylaşmadığını açıkladılar. Avrupa'da cumhurbaşkanını parlamentonun seçtiği ender ülkelerden birisiyiz. Özellikle sosyalist rejimin çökmesinden sonra Doğu Avrupa ülkelerinden Macaristan, Rusya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan gibi ülkelerin hepsinde cumhurbaşkanı halk tarafından

seçiliyor. Bu ülkelerin hepsinin diktatörlüğe kaydığını ileri sürmek doğru olur mu?

Aslında Türkiye'de 1982 anayasası ile cumhurbaşkanına tanınan yetkilerin bir hayli arttığı görülüyor. Anayasanın 104'ncü maddesinde sayılan bu yetkilerin cumhurbaşkanı tarafından tek başına kullanılacağı düşünüldüğünde bunun klasik parlamenter rejim ile bağdaşmadığı, daha çok yarı başkanlık sistemindeki cumhurbaşkanı yetkilerini andığı söylenebilir. Bugün total bir yarı başkanlık sistemi ile yönetiliyoruz. Halk tarafından iki türlü seçim sistemi ile seçilen bir cumhurbaşkanı ve yürütmeyi güçlendiren bir siyasal yapı, sorunlarımızı çözmekte önemli bir adım teşkil edecektir.

1982 anayasasında fiilen işlemez hale getirilen meclisi fesih hakkının ona verilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Geçmişte cumhurbaşkanı seçiminde karşılaştığımız dolaysız müdahale krizlerine düşmemek, ülkemizin içinde bunaldığı köklü siyasal ve ekonomik sorunlarına çözüm bulmak için anayasamızda bu doğrultuda değişiklikleri yapmak zamanı gelmiştir.

Unutmamak gerekir ki, "Cumhurbaşkanı'nın seçim biçimini değiştirmek, basit bir anayasa değişikliği değil, siyasal sistemin işleyişi üzerinde çok önemli sonuçlar doğurabilecek temel bir değişikliktir."⁽¹¹⁾

KAYNAKÇA

- 1) Prof. Dr. Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, s. 423, 1991 İstanbul.
- 2) Prof. Dr. Nur Vergin, Genel Oy Kapsamında Cumhurbaşkanı, Türkiye Günlüğü, 16 Güz 1991.
- 3) J.Chapsal, La vie politique sous la Veme Republique, P.U.F. Paris 1984.
- 4) M.Duverger, La Monarchie Republicaine, Laffont, Paris 1974.
- 5) R. de la Charriere, La Veme, Quelle Republiçque? P.U.F. Paris 1983.
- 6) Prof. Dr. Bakır Çağlar, Anayasa Bilimi, s. 294, İstanbul 1989.
- 7) M. Duverger, Echec au Roi, A.Michel, Paris 1978.
- 8) Prof. Dr. Nur Vergin, a.g.e., s. 131.
- 9) Prof. Dr. Bülent Tanör, Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri, TÜSİAD, 1997, s. 77.
- 10) Cahit Tanyol, Cumhuriyet, 4 Eylül 1989.
- 11) Prof. Dr. Ergun Özbudun, Cumhuriyet, 5 Ocak 1991.

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

Borsa Cepten Yiyor

Ocak ayında elde ettiği mirası yemeye devam eden borsada, Şubat ve Mart aylarından sonra, Nisanda da ibre aşağıya doğru olmuş, her ufak çıkışın ardından gelen düşüş borsa indeksini bir öncekinden daha alt seviyelere taşımıştır.

Türkiye'de aylardan, hatta yıllardan beri siyasi olaylar, borsayı etkileyen bir numaralı faktör haline gelmişlerdir. Bu nedenle de içinde bulunduğumuz günlerde siyasi çalkantıların doruğa ulaşmış olması, borsada da etkisini göstermektedir. Ay içinde Refah Partisi ile silahlı kuvvetler arasındaki gerginlik ve soğuk savaş havası iyice tırmanmış, DYP'li iki bakanın hükümetten istifa etmeleri ile de hükümetin dağılıp dağılmayacağı konusu gündeme gelmiştir. Uzun bir süredir hassas dengelere dayalı olarak diken üstünde yürüyen Refah-Yol hükümetinde, her iki cepheden, gerek DYP gerekse Refah Partisi kanatlarından, hükümeti sona erdirmeye girişimleri başlamıştır. Bu girişimler, borsada da yatırımcıların tedirginliğine ve satış yapmalarına neden olmuştur. Ancak, DYP'li iki bakanın istifasının ve Milli Güvenlik Kurulu toplantısının hemen ardından yoğunlaşan yeni hükümet formülü arayışları, ilk tahmin edildiği kadar hızlı bir sonuca ulaşmayıp, sular biraz durulur gibi olunca ayın son günlerine doğru piyasaların nabızı da biraz yatışır gibi olmuştur. Bununla birlikte siyaset denizinde suların durulmadığı ve önümüzdeki günlerde yeni gelişmeler yaşanacağı beklenmektedir.

Bu arada ekonomik göstergeler de pek iyiye gitmemektedir. Önümüzdeki günlerde açıklanacak olan Nisan ayı enflasyon rakamları istenenden yüksek çıkacak gibi görünmektedir. Buna bağlı olarak piyasa faiz oranları da, yılbaşındaki nisbeten düşük düzeylerine göre yeniden yükselme eğilimine girmişlerdir. Ayın son haftasında hazine tarafından gerçekleştirilen gereksiz ve düşük çaplı TÜFE ihalesinde hem istenenden çok düşük taleple karşılaşmış hem de % 22 reel faiz gibi yüksek bir faiz oranıyla borçlanılmıştır. Döviz kurları da, uluslararası piyasalarda Dolar'ın Mark'a karşı değer kazanmasından da destek olarak yükselmektedirler.

Ocak ayında % 75 mertebelerinde değer kazanmış olan İMKB Ulusal 100 indeksi, sonraki aylarda gösterdiği düşüşler sonucunda "2 Mayıs 1997 Cuma" gü-

nü kapanış fiyatları itibariyle 1431 puana gerilemiş, Mart ayı sonuna göre % 7.79 oranında değer kaybına uğramıştır. Böylece, yılın ilk ayında gösterdiği yüksek performanstan sonra, ilk dört ay sonundaki duruma göre, borsa indeksinin aylık ortalama kazancı % 12.29 seviyelerine gerilemiş, bir anlamda ortada aşırı bir rant kalmamıştır. Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksinin "2 Mayıs 1997 Cuma" günü kapanış fiyatlarına göre hesaplanan değeri ise 419.157,76 olmuş, Mart ayı sonuna göre değer kaybı % 6.80 olarak gerçekleşmiştir: Dergi indeksi kapsamındaki 40 hisseden 9'u ay içinde değer kazanırken, 30'u değer kaybetmiş, Sarkuysan hisselerinin değeri ise aynı kalmıştır. Nisan ayının en başarılı ve en başarısız hisseleri yine Tablo 1 ve Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 1
Nisan Ayının En Başarılı Hisseleri

Dergi İndeksi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Döktaş	19.48	Yataş	52.50
Ege Bira	16.67	Bosch Fren	15.38
Yasaş	13.51	Demirbank	10.71
Bolu Çim.	11.36	EGS Dış Tic.	9.09
Petrol Ofisi	11.30	Beko Elek.	7.81
Kartonsan	8.51	Ege Endüstri	6.98
Arçelik	4.62	Enka Holding	6.67
Migros	3.85	Marmaris M. O.	4.84
Yapı Kredi B.	1.79	Kepez Elek.	4.55
Sarkuysan	0.00	Netaş	4.17

Tablo 2
Nisan Ayının En Başarısız Hisseleri

Dergi İndeksi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Gübre Fab.	-25.42	Aksu İplik	-27.62
Makina Tak.	-19.44	Metaş	-26.26
Good-Year	-18.75	Kerevitaş	-25.88
İzmir D. Ç.	-18.60	Egeplast	-23.94
T. Şişe Cam	-18.06	Tire Kutsan	-23.81
Erdemir	-17.91	Tofaş Oto Fab.	-23.26
İzocam	-17.45	İntema	-20.55
Koç Holding	-16.92	Akal Tekstil	-20.00
Pınar Süt	-16.85	Eczacı İlaç	-19.44
Anadolu Cam	-16.36	Köytaş	-19.30
Hektaş	-16.18	Maret	-18.46
Brisa	-16.13	Sifaş	-17.91

Sermaye Artırımı ve Halka Arzlar

Nisan ayında sermaye artırımı işlemleri, 7 şirketle devam etmiş, bu arada, rüçhan haklarını önceki aylarda kullanmış olan Sönmez Filament ve Tekstilbank'da ay içinde bedelsiz hisselerin dağıtımı yapılmıştır. Nisan ayında sermaye artırımı gerçekleştiren şirketlerde artırım öncesi ve sonrası ödenmiş sermaye tutarları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3
Nisan Ayında Sermaye Artırımları (Milyon TL)

Şirket	Önceki Ser.	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Yeni Ser.
Aktif Fin.	330.750	661.500	200.00	—	—	992.250
Dışbank	3.500.000	3.750.000	107.14	1.250.000	35.71	8.500.000
İş Yat. Ort. (*)	500.000	325.000	65.00	—	—	825.000
Petrol Ofisi (*)	2.520.000	3.472.000	137.77	1.008.000	40.00	7.000.000
Sasa	5.150.000	—	—	2.060.000	40.00	7.210.000
Siemens	504.000	—	—	756.000	150.00	1.260.000
Yataş	225.000	—	—	787.500	350.00	1.012.500

(*) Sermaye artırımını 31 Mart günü gerçekleştirdiklerinden geçen ayki yazımızda yer almamışlardır.

Nisan ayında kayıtlı sermaye tavanı artırımlarının sayısı yine sermaye artırımlarından fazla olmuş, 8 şirketin kayıtlı sermaye artırım talepleri Sermaye Piyasası Kurulu'nca onaylanmıştır. Bu şirketlerin eski ve yeni kayıtlı sermaye tavanları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4
Nisan Ayında Kayıtlı Sermaye Tavanı Artırımları (Milyon TL)

Şirket	Önceki Tavan	Yeni Tavan
EGS Dış Tic.	0	3.000.000
İhlas Finans	0	10.000.000
Kaplamın	150.000	1.250.000
Lüks Kadife	150.000	500.000
Trakya Cam	7.800.000	30.000.000
Tuborg	1.500.750	4.502.250
Tümteks	0	6.000.000
Vestel	1.200.000	6.000.000

Ay içinde halka arz edilerek hisseleri borsada işlem görmeye başlayan 4 yeni şirket olmuş, böylece hisseleri borsada işlem gören şirket sayısı 237'ye yükselmiştir. Borsaya yeni gelen şirketlerin, ilk işlem görme tarihleri ve baz fiyatları Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5
Nisan Ayında Halka Arzlar

Şirket	İlk İşlem Tarihi	Baz Fiyat
ASuzu	10 Nisan Cuma	57.000
Sevgi Sağ. Hiz.	17 Nisan Cuma	9.000
Şekerbank	10 Nisan Cuma	3.300
Taç Y.O.	10 Nisan Cuma	Serbest Marj

Tablo 6
Kârların Gelişimi

ŞİRKET	KÂR	ESKA	KBO(%)	ŞİRKET	KÂR	ESKA	KBO(%)
AKAL TEKS.	1.710.897	511.013	234.81	HÜRRİYET G.	2.764.800	1.302.534	112.26
AKÇANSA	2.075.550	318.480	551.72	İHLAS HOL.	1.087.251	468.967	131.84
AKIN TEKSTİL	973.542	398.493	144.31	İNTEMA	85.551	62.005	37.97
AKSİGORTA	1.025.923	482.175	112.77	İZDAŞ	247.950	54.452	355.36
AKSU İPLİK	1.101.340	470.046	134.30	İZOCAM	420.809	220.972	90.44
AKTAŞ	3.231.885	929.652	247.64	KARTONSAN	2.739.522	2.031.031	34.88
ALTINYILDIZ	966.435	527.047	83.37	KAV	733.144	151.776	383.04
ANA. BİRA	344.038	211.940	62.33	KENT GIDA	1.269.630	312.619	306.13
ANA. CAM	328.300	147.990	121.84	KEPEZ ELEK.	1.317.655	542.894	142.71
ANA. SİG.	1.635.888	1.114.559	46.77	KEREVİTAŞ	304.412	251.625	20.98
ARÇELİK	8.705.597	3.010.177	189.21	KOÇ HOL.	6.676.864	3.702.433	80.34
ARDEM	1.728.383	544.509	217.42	KONFRUT GIDA	302.798	107.642	181.30
AŞELSAN	1.350.967	582.868	131.78	KONYA ÇİM.	453.425	120.783	275.40
AYGAZ	3.671.292	1.373.717	167.25	KORDSA	2.888.202	1.259.441	129.32
BATIÇİM	2.210.818	938.636	135.54	KÖYTAŞ	310.025	30.656	911.30
BAĞFAŞ	667.192	300.947	121.70	KÜTAHYA P.	8.241	134.417	-93.87
BEKO ELEK.	2.939.455	951.334	208.98	MAKİNA T.	242.291	50.016	384.43
BİRLİK MEN.	653.570	433.691	50.70	MARDİN ÇİM.	385.145	415.661	-7.34
BOLU ÇİM.	1.222.117	554.630	120.35	MARET	237.006	174.306	35.97
BORUSAN	767.507	975.278	-21.30	MARMARIS M.O.	180.278	69.807	258.25
BOSCH FREN	193.351	49.304	292.16	MERKO GIDA	505.814	257.554	96.39
BOSSA	2.383.626	1.337.204	73.08	METAŞ	-380.720	-47.021	-709.68
BRISA	6.829.680	2.469.222	176.59	MİGROS	1.345.346	716.101	87.87
ÇELİK HAL.	341.879	106.325	221.54	MUDURNU	250.539	150.571	66.39
ÇEMTAŞ	509.073	267.205	90.52	MUTLU AKÜ	408.147	421.367	-3.14
ÇİMSA	1.138.237	670.379	69.79	NERGİS HOL.	605.151	538.001	12.48
ÇUKUROVA EL.	5.446.640	538.601	911.26	NETAŞ	4.081.884	3.320.644	22.92
DARDANEL	304.908	228.158	33.64	NET HOLD.	611.354	214.211	185.40
DEVA HOL.	530.933	254.528	108.60	NET TURİZM	1.109.266	572.796	93.66
DÖKTAŞ	278.166	273.144	1.84	OLMUKSA	26.058	587.737	-95.57
ECZ. İLAÇ	1.097.469	525.288	108.93	OTOSAN	9.532.194	2.607.218	265.61
ECZ. YAPI	947.346	701.448	35.06	PETKİM	24.446.950	22.728.800	7.56
ECZ. YAT.	313.860	132.597	136.70	PETROL OF.	10.575.635	4.027.689	162.57
EGE BİRA	1.021.094	1.217.144	-16.11	PINAR SÜT.	668.452	105.016	536.52
EGE ENDÜSTRİ	354.121	221.852	59.62	RAKS ELEK.	1.268.854	889.423	42.66
EGE GÜBRE	71.402	97.480	-26.75	SARKUYSAN	1.623.815	887.117	83.04
EGE PLAST	824.649	269.003	206.56	SİFAŞ	139.729	307.418	-54.55
EGE SERAMİK	489.943	473.128	3.55	TELETAŞ	1.705.621	554.743	207.46
EGS DİŞ TİC.	338.397	173.312	95.25	TİRE KUT.	629.900	1.001.730	-37.12
ENKA HOLD.	293.203	124.968	134.62	TOF. OTO FAB.	4.578.958	3.223.830	42.03
ERBOSAN	223.945	146.777	52.57	TRAKYA CAM	1.842.568	3.725.932	-50.55
ERC. BİRA	2.685.538	1.812.408	48.18	TURCAS	2.533.976	1.025.998	146.98
ERDEMİR	6.109.443	8.786.278	-30.47	TÜPRAŞ	-18.972.048	-4.997.644	-279.62
GEDİZ İPLİK	135.914	128.370	5.88	T.D. DÖKÜM	968.314	371.859	160.40
GENTAŞ	539.035	257.961	108.96	T. ŞİŞE CAM	3.130.151	1.312.990	138.40
GOOD-YEAR	3.722.772	1.855.422	100.64	USAŞ	2.582.436	985.104	162.15
GÜBRE FAB.	508.705	114.913	342.69	ÜNEY ÇİM.	617.960	305.654	102.18
GÜNEŞ SİG.	1.995.603	706.498	182.46	YAKIF FİN. K.	1.573.286	208.263	655.43
GÜNEY BİRA	587.915	434.383	35.34	YASAŞ	885.980	66.892	1.224.49
HEKTAŞ	790.278	499.190	58.31	YATAŞ	1.012.695	217.742	365.09
				ORTALAMA			139.91

Şirketlerde Kâr Artışları

Şirketlerin 1997 yılı üç aylık mali tablo verileri yavaş yavaş borsaya gelmeye başladıkça, üç aylık kârların genellikle tahminlerin üzerinde olduğu gözlenebilmektedir. Bununla birlikte, ara dönem mali tablolarının bağımsız denetimden geçme yükümlülüklerinin bulunmaması nedeniyle, bu tabloların biraz abartılmış olma riski mevcuttur. Henüz neredeyse yeni tamamlanmış olan 1996 yıl sonu mali tablolarında yer alan kâr rakamları ise önceki yılın kâr rakamlarıyla karşılaştırılmalı olarak Tablo 6'da gösterilmiştir. Tablonun son sütununda yer alan değer ise (KBO), 1996 yılı kârının 1995 yılı kârına göre artış (ya da azalış) yüzdesini göstermektedir.

Geçen sayımızda da belirtmiş olduğumuz gibi, özellikle Ulusal 100 indeksi kapsamına dahil edilen hisselerin oldukça seçilmiş hisseler olması nedeniyle, örnek kütleimizdeki hisselerin performansı yüksektir. Gerek 1995, gerek 1996 yılını zararlar kapatan şirket sayısı 2 olup, bu şirketler de aynı şirketlerdir (Metaş ve Tüpraş). İşin ilginç yönü, her iki şirket de 1996 yılında zararlarını önceki yıla göre arttırmışlar, böylece KBO değerleri de negatif olmuştur.

Tablomuzdaki şirketler arasında en yüksek kârı Petkim elde ederken, Petrol Ofisi, Otosan, Arçelik, Brisa, Koç Holding, Erdemir ve Çukurova Elektrik, sırasıyla, 5 trilyonun üzerinde kâr elde eden diğer şirketler olarak sıralanmışlardır. Bu şirketlerden Petkim, Erdemir ve Petrol Ofisi geçen sene de ilk üç sırayı alırken, Brisa, Çukurova ve Otosan'ın bu sene performanslarını yükselttikleri, geçen sene yukarılarda yer alan Trakya Cam, Netaş ve Tofaş Oto Fabrikaları'nın ise bu sene alt sıralara düştükleri gözlenmektedir.

Kârlardaki artış oranlarına bakıldığında ise, 100 şirket için hesaplanan ortalama KBO değerinin % 139.91 olduğu görülmektedir. Tablodaki şirketler arasında, kârını en yüksek oranda arttıran şirket % 1.224,49 ile Yasaş olurken, Köytaş (911.30), Çukurova Elektrik (% 911.26), Akçansa (% 551.72) ve Pınar Süt (% 536.52) ile % 500'ün üzerinde kâr artışı gerçekleştiren diğer şirketlerdir. Pınar Süt zaman zaman en iyi performans, zaman zaman da en kötü performans gösteren şirketler arasına girmesiyle dikkat çekmektedir. Tablomuzda yer alan şirketlerden 13 tanesi 1996 yılında negatif KBO değeri elde ederken yılın en kötü performans gösteren şirketi, zararını büyük ölçüde arttıran Metaş olmuştur. Kötü performanslarıyla dikkat çeken diğer şirketler de Tüpraş, Olmuksa, Kütahya Porselen, Sifaş ve Trakya Cam şeklinde sıralanmaktadır. Kârlardaki büyüme oranları, yatırımcıların hisseler gösterdikleri ilgiyi açıklayan önemli göstergelerden birini oluşturmakta olup, bu değişken değerini hisse seçiminde gözönünde bulundurmak da yarar vardır.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi

(Ocak 1974 = 100)

Aylar	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Ocak	714.75	6793.38	8224.39	12953.90	10382.15	46499.72	66641.02	121282.26	482009.45
Şubat	822.11	7402.13	10950.59	9572.27	14056.56	43685.74	72135.19	148672.55	481567.26
Mart	923.62	6957.24	9793.56	11006.98	13455.69	36336.97	94874.84	178248.67	449760.66
Nisan	1009.89	7054.56	8814.38	10128.12	20399.46	37260.41	109201.43	174945.81	419157.76
Mayıs	1334.72	8438.48	7932.99	9067.92	21856.16	40688.45	112502.77	166514.22	
Haziran	1745.24	7573.16	8275.36	12297.79	26303.88	52300.27	116528.07	193595.07	
Temmuz	1554.78	10664.47	7533.47	11754.44	24501.68	59216.98	128087.60	176955.20	
Ağustos	1716.64	10166.14	7950.10	11314.53	27193.90	69147.24	110555.47	183969.42	
Eylül	2673.32	10907.66	6913.80	10310.15	33729.97	68630.14	98538.52	207830.76	
Ekim	3486.07	10596.87	6835.47	9077.97	34444.97	66413.15	114393.38	238854.42	
Kasım	3241.70	6955.17	10214.39	9344.20	44519.48	74373.54	96196.98	267385.51	
Aralık	4940.99	6750.24	11048.39	9744.28	51099.56	71525.29	96450.06	277923.68	

13 Büyük Bankanın Ortak Kuruluşu

**YATIRIM
FİNANSMAN A.Ş.**

«Danışmadan Karar Vermeyiniz»

Gn. Md. Tel: (212) 282 20 10 (10 Hat) Fax: 282 15 50
 Ankara Şube Tel: (312) 417 30 45 (11 Hat) Fax: 417 30 52
 İzmir Şube Tel: (232) 441 80 72 (8 Hat) Fax: 441 80 94

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kârı (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1993 (Milyon TL)	1994 (Milyon TL)	1995 (Milyon TL)	1993 (Net)	1994 (Net)	1995 (Net)	Nisan 1996	Şubat 1997	Mart 1997	Nisan 1997
1	AKTAŞ	-	250 000	-	-	929 662	-	-	-	370 000	162 500	162 500	155 000
2	ANADOLU CAM	8 000 000	2 389 000	44 731	161 647	153 595	25	60	39	5 300	2 850	2 750	2 300
3	ARÇELİK	30 000 000	6 750 000	1 118 954	1 107 368	3 010 177	100	26	35	8 700	20 500	16 250	17 000
4	BAGFAŞ	2 000 000	200 000	192 442	445 728	300 947	60	120	100	21 500	32 000	30 500	29 000
5	BOLU ÇİMENTO	6 000 000	2 489 190 711	52 219	201 300	554 630	13,25	27,80	31,44	3 550	4 800	4 400	4 900
6	BRISA	1 063 125	1 063 125	197 251	750 626	2 469 222	62	33	110	28 000	64 000	62 000	52 000
7	ÇELİK HALAT	1 000 000	539 000	18 606	39 071	108 668	30	20,30	27	5 300	8 300	8 700	8 100
8	ÇİMSA	1 404 000	1 404 000	245 957	614 748	670 379	220	740	115	40 500	18 750	20 250	18 750
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	-	500 000	590 165	8 736	538 409	120	10	130	41 000	210 000	197 500	175 000
10	DOKTAŞ	1 000 000	450 000	124 386	221 282	273 144	90	60	62,50	11 500	21 250	19 250	23 000
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	3 000 000	400 000	44 543	90 339	132 597	25	50	-	12 750	15 500	13 000	11 500
12	EGE BIRAÇIK	3 150 000	2 128 291,2	383 386	1 149 526	1 217 144	100	100	-	27 000	37 500	33 000	38 500
13	EGE GÜBRE	500 000	216 000	37 198	125 783	97 480	50	200	37	5 100	7 300	7 600	6 400
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	20 000 000	6 336 000	421 849	2 234 869	8 786 278	9	24,66	65,26	8 200	21 250	16 750	13 750
15	GENTAŞ	600 000	449 280	-	-	257 981	-	-	-	25 000	9 000	9 000	8 500
16	GOOD-YEAR	1 500 000	534 125	271 504	795 566	1 855 422	120	125	300	5 700	82 000	80 000	65 000
17	GÜBRE FABRİKALARI	2 500 000	576 000	100 333	250 101	114 913	20	20	10	16 000	14 750	14 750	11 000
18	GÜNEY BIRA	1 000 000	844 074	95 404	260 492	434 383	55	85	60	9 600	10 200	9 600	9 100
19	HEKTAŞ	2 000 000	928 000	17 693	14 610	499 190	16,85	5,23	89,23	1 625	7 700	6 800	5 700
20	İZMİR DEMİR ÇELİK	10 000 000	8 300 000	111 169	280 445	54 452	6,50	10,50	-	9 600	2 100	2 150	1 750
21	İZOCAM	4 000 000	450 000	113 750	156 338	220 972	75	50	40	8 300	12 250	11 750	9 700
22	KARTONSAN	2 700 000	1 620 000	186 437	673 242	2 030 810	60	120	130	37 000	14 750	11 750	12 750
23	KAV	3 000 000	2 340 000	1 400	148 850	151 776	-	130	65	22 000	4 150	4 750	4 000
24	KOÇ HOLDİNG	16 000 000	10 000 000	1 019 330	3 294 193	3 702 432	75	65	15	18 750	35 500	32 500	27 000
25	KONYA ÇİMENTO	-	406 120	-	-	120 783	-	-	-	11 500	16 000	17 000	15 000
26	KORDSA	10 000 000	425 250	69 889	436 633	1 259 441	21,50	100	140	1 350	58 000	54 000	52 000
27	MAKİNA TAKİM	3 500 000	821 427,75	5 779	18 734	50 016	-	2	6	6 400	3 350	2 700	2 175
28	MİGROS	1 000 000	540 000	82 728	395 144	716 101	210	220	40	86 000	137 500	130 000	135 000
29	MUDURNU TAV	-	300 000	-	-	224 902	-	-	-	15 000	12 000	10 100	8 500
30	OLMUKSA	2 000 000	1 270 500	3 650	225 547	587 737	-	45	110	25 500	5 100	4 700	4 200
31	OTOSAN	2 500 000	1 320 000	743 845	397 840	2 607 218	400	25	100	21 500	72 000	73 000	64 000
32	PETROL ÇİFİSİ	20 000 000	7 000 000	1 171 665	2 924 574	4 027 689	211,34	93,18	144,34	8 600	55 000	71 000	29 000
33	PİNAŞ SUT	984 150	984 150	68 734	9 367	105 016	136	10	120	13 500	6 900	8 900	7 400
34	SARKIYSAN	10 000 000	1 134 000	117 760	575 334	887 118	100	150	100	25 000	13 000	13 500	13 500
35	TELETAŞ	10 000 000	1 000 000	(5 653)	(44 928)	552 445	-	-	75	8 500	15 750	17 750	15 750
36	TÜRK DEMİR DOKUM	3 600 000	1 500 000	284 596	55 742	371 859	90	6,5	25	28 500	14 250	13 750	12 250
37	T. GARANTİ BANKASI	-	18 000 000	-	-	9 029 604	-	-	-	4 600	11 000	8 600	7 700
38	TURKIYE ŞŞE VE CAJ.	50 000 000	5 600 000	209 587	427 966	1 312 990	10	17	50	12 500	19 750	18 000	14 750
39	YAPI KREDİ B.	-	25 779 600	66 041	2 869 293	16 225 432	27,80	60	20	5 100	5 800	5 600	5 700
40	YASAŞ	972 000	324 000	72 123	215 515	66 892	50	200	17	4 250	19 500	18 500	21 100

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (MAYIS 1997)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi** (Milyar \$) (Son 3 Ay)	Faiz Oranları (%)	
							Para Piyasası (Son 3 Aylık)	Kredi
A.B.D.	4.0	2.8	4.0	5.5	-194.7	-165.1	5.88	8.50
Almanya	1.9	1.5	1.5	10.4	65.2	-19.0	3.00	4.80
Avustralya	3.1	1.3	2.9	8.5	-0.1	-15.0	6.00	9.25
Avusturya	0.3	1.8	5.0	7.4	-8.1	-7.0	3.31	8.25
Belçika	1.7	1.3	1.8	13.7	13.2	15.4	3.04	7.00
Danimarka	3.3	1.7	3.8	9.1	5.4	1.9	3.40	6.00
Fransa	2.0	1.1	2.6	12.3	19.5	20.3	3.19	6.30
Hollanda	3.0	2.0	2.0	6.8	16.8	21.1	3.06	4.75
İngiltere	3.0	2.6	5.0	7.8	-17.1	0.1	6.00	7.00
İspanya	2.6	2.2	4.2	22.9	-19.0	8.7	5.43	8.00
İsveç	1.8	-0.4	5.7	7.4	17.1	5.4	3.65	5.40
İsviçre	-0.6	0.5	1.3	4.6	1.2	20.3	1.44	3.75
İtalya	0.5	2.2	4.2	11.8	44.9	42.1	7.13	9.38
Japonya	3.1	0.5	2.6	3.3	81.9	67.7	0.47	1.63
Kanada	2.3	2.0	3.7	9.4	25.4	-1.3	3.06	4.75

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 3 Mayıs 1997.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

İnceleme

COŞKUN CAN AKTAN

Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

Pazarın "Görünmez El"ine Karşı Devletin "Görünür El"i

Pazar ekonomisinin ilk savunucularından biri olan ve aynı zamanda modern iktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith 1776 yılında yayınladığı ünlü Milletlerin Zenginliği adlı eserinde pazar ekonomisinin itici gücü ve dinamizmini şöyle açıklıyordu. "...Birey, sadece kendi özel çıkarını gözetirken görünmez bir el, onun hiç düşünmediği başka amaçlara da hizmet etmesini sağlar." Smith "görünmez el"i, yani bireyin ekonomik özgürlüğünü, "milletlerin zenginliği" için gerekli görüyordu. Adam Smith'den bu yana pazar ekonomisi taraftarları ile komuta ekonomisi taraftarları arasında sürekli fikir tartışmaları ve çatışmaları oldu. Görünmez el taraftarları bireyin ekonomik özgürlüklerinin (mülkiyet, teşebbüs, ticaret, tercih özgürlüğü vs.) güvence altına alınmasını ve devletin "görünür el"inin pazar ekonomisinin işleyişine mümkün olduğu ölçüde müdahale etmesi görüşünü savundular. Buna

karşın, iktisadi faaliyetlerin merkezi bir karar organı tarafından organize edilmesini ve ekonomide devlet müdahalesini savunan komuta ekonomisi taraftarları ise pazar ekonomisinin, kapitalistlerin çıkarına uygun bir iktisadi sistem olduğunu ve emekçilerin bu düzen altında sömürüleceklerini savundular. Bu iki karşıt tez arasındaki tartışmalar Adam Smith'den bu yana iki yüzyıl boyunca hararetle devam etti.

"Görünmez El"e karşı "Görünür El"

Teorik ve felsefi düzeyde yapılan tartışmalar bir tarafa bırakılıp, dünyada pazar ekonomisi ve komuta ekonomisi ile yönetilen ülkelerin başarı ve performans düzeyleri siyasal, ekonomik ve sosyal bazı temel kriterler çerçevesinde değerlendirildiğinde son derece ingiç bazı sonuçlara ulaşabiliyoruz (Bkz.: Tablolar),

Pazar Ekonomisi ve Demokrasi

İlişkisi: Dünyanın tanıdığı think-tank'larından Fraser Institute, Freedom House ve Heritage Foundation adlı kuruluşlar her yıl yayınladıkları raporlarla dünyada ekonomik özgürlükler yönünden ülkelerin durumlarını analiz ediyorlar. Her üç araştırmada ekonomik özgürlükler yönünden yapılan sıralamada ilk başlarda yer alan ülkelerin tamamında sivil ve siyasal özgürlüklerin etkin bir şekilde korunduğu ve bu ülkelerde demokrasinin ileri düzeyde uygulandığı görülüyor. Buna karşın Ekonomik Özgürlük İndeksi sıralamasında en altta yer alan ülkelerde ise sivil ve siyasal özgürlükler son derece yetersiz, dolayısıyla demokratik bir yönetimin varlığından söz etmek imkanı yok. Tabloda sunulan verilerden şu sonuç ortaya çıkıyor: Ekonomik özgürlükler ile siyasal özgürlükler arasında çok yakın bir ilişki mevcut. Pazar ekonomisi ile yönetilen ülkelerde siyasal özgürlükler (düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, seçme ve seçilme özgürlüğü vs.) fiilen ve etkin bir şekilde işler durumda. Komuta ekonomilerinde ise bireylerin hem ekonomik, hem de siyasal özgürlükleri son derece yetersiz. Özetle, demokrasi ve pazar ekonomisinin istikrarlı bir ekonomik ve siyasal düzen için birarada bulunması şart.

Pazar Ekonomisi ve Ekonomik

Refah ilişkisi: Dünyada halen pazar ekonomisini en ileri düzeyde uygulayan 20 ülkenin tamamında kişi başına GSYİH 20.000 Dolar'a yakın bir düzeyde bulunuyor. Hong Kong, ABD, İsviçre, Kanada, Japonya, Fransa, Norveç ve Lüksemburg'da bu rakam 20.000 Dolar'ın üzerine çıkıyor. Buna karşın aşırı devlet müdahaleleri ile yönetilen ekonomilerde –petrol kaynağı olan Suudi Arabistan, Irak,

Suriye gibi ülkeler bir tarafa bırakılacak olursa– kişi başına GSYİH 3000 Dolar'ın altında. Somali ve Zaire'de kişi başına milli gelir 1000 Dolar bile değil. Özetle, dünyada iki farklı iktisadi sistemle yöneilen ülkeler, ekonomik refah açısından karşılaştırıldığında pazar ekonomisinin üstünlüğü açık olarak görülebiliyor.

Pazar Ekonomisi ve Beşeri Ge-

leşme ilişkisi: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından her yıl yayınlanan Beşeri Gelişme Raporu'nda ülkeler sosyo-ekonomik gelişme düzeyleri itibarıyla bir sıralamaya tabi tutuluyor. 1996 yılında yayınlanan raporda 174 ülkeyi kapsayan Beşeri Gelişme İndeksi sıralamasında ilk başlarda yer alan ülkelerin tamamı pazar ekonomisi ile yönetiliyor. Komuta ekonomisi ile yönetilen ülkeler ise beşeri gelişme yönünden en alt sıralarda yer alıyorlar. Bu veriler ekonomik sistem ile sosyo-ekonomik gelişme arasında çok yakın bir ilişki olduğunu ortaya koyuyor. Pazar ekonomisi, sosyo-ekonomik gelişmenin motorunu oluşturuyor.

Pazar Ekonomisi ve Uluslararası

Rekabet Gücü ilişkisi: Pazar ekonomisinin en önemli özelliği dışı açık ve rekabete dayalı bir ekonomik sistem olması. Durum böyle olunca pazar ekonomisi ile yönetilen ülkelerin uluslararası rekabet gücünün yüksek olmasına şaşırılmamak gerekiyor. Nitekim, Merkezi Cenevre'de bulunan Dünya Ekonomik Forumu (WEF) adlı kuruluşun her yıl yayınladığı Global Rekabet Raporu incelendiğinde pazar ekonomisi ülkelerinin "rekabet edebilirlik" yönünden aşırı devlet müdahalesi ile yönetilen ülkelere göre çok üstün durumda oldukları görülebiliyor. Dünyada halen pazar ekonomisini en ileri düzeyde uygulayan Hong

Kong Singapur, Yeni Zelanda, ABD gibi ülkeler, rekabet edebilirlik yönünden Dünya Ekonomik Forumu'nun Global Rekabet İndeksi sıralamasında ilk başlarda yer alıyorlar. Bu ilginç bir tesadüf değil, rekabete dayalı bir ekonomik sistemin doğal sonucu olarak yorumlanabilir. Komuta ekonomilerinin ise hiç birinin uluslararası pazarlarda rekabet etme gücü ve şansı bulunmuyor.

Pazar Ekonomisi ve Gelir Dağılımı İlişkisi:

Pazar ekonomisine yönetilen en ağır eleştiri gelir dağılımında adaletsizliğe yol açan bir ekonomik sistem olduğu iddiasıdır. Dünyada gelir dağılımı araştırmaları son derece yetersiz olmasına karşın mevcut çalışmalar gelir dağılımının hem pazar ekonomisi, hem de komuta ekonomisi ile yönetilen ülkelerde bozuk olduğunu ortaya koyuyor. Nüfusun en alt yüzde 20'lik kesiminin milli gelirden aldığı pay ekonomik sistemleri ne olursa olsun gelir dağılımı araştırması yapılan tüm ülkelerde yüzde 10'un altında bulunuyor. Öte yandan, devletin "görünür el"i ile yönetilen ülkelerde kişisel gelir dağılımında adalet sözkonusu değil. Bu ülkelerin tamamında eğitim ve sağlık imkanları son derece yetersiz. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından ilk kez 1996 yılında "sosyal imkanlar yoksulluğu" (capability poverty) adı altında geliştirilen indekse göre komuta ekonomisi ile yönetilen ülkeler bu indeks sıralamasında en alt sıralarda yer alıyorlar. Pazar ekonomisi ülkelerinde ise sorun, sosyal imkanlar yoksulluğu değil, nüfusun önemli bir kısmının "gelir yoksulluğu"dur. Özetle, yoksulluk tüm dünyanın sorunu.

Pazar Ekonomisi ve Yolsuzluklar İlişkisi:

Merkezi Berlin'de bulu-

nan Transparency International adlı kuruluş, Göttingen Üniversitesi ile işbirliği çerçevesinde dünyada yolsuzlukların boyutlarını ölçmeye çalışıyor. 1996 yılında yayınlanan araştırmanın sonuçlarını ekonomik sistemler açısından değerlendirdiğimizde dünyada yolsuzlukların devlet müdahalesinin fazla olduğu ülkelerde daha yaygın olduğunu görüyoruz. Pazar ekonomisi ile yönetilen ülkelerde ise yolsuzluklar göreceli olarak daha az.

Türkiye Ne Durumda?

Türkiye ekonomik özgürlük konusunda yapılan araştırmalarda "kısmen özgür" ülkeler kategorisinde yer alıyor. Fraser Institute adlı kuruluşun 1996 "Dünyada Ekonomik Özgürlük" araştırmasında Türkiye 103 ülke arasında 70. sırada bulunuyor. Türkiye son yıllarda hızla ekonomide serbestleşme yönünde adımlar atan bir ülke olarak kabul ediliyor. Ancak, Türkiye'yi halen pazar ekonomisini yeterli ölçüde uygulayan bir ülke olarak kabul etmemiz mümkün değil.

Öte yandan, Türkiye'de siyasal özgürlüklerin maalesef evrensel insan haklarına uygun koşullarda olduğunu söylememiz çok güç. Bu nedenle, Türkiye'de demokratikleşme, sivil ve siyasal özgürlükler konusunda daha fazla çabalar gerekiyor. Ülkemizde kişi başına GSYİH 4000 dolar düzeyinde. Beşeri gelişme yönünden 174 ülkeyi kapsayan araştırmada 84. sırada yer ediyoruz. Uluslararası rekabet gücü yönünden 49 ülke arasında rekabet gücü düşük ülkeler arasında ve 42. sırada bulunuyoruz. Ülkemizde gelir dağılımının da adil olduğunu söylemek mümkün değil. Öte yandan, dünyada yolsuzlukların en fazla olduğu ülkeler sıralamasında 22. sırada yız.

Tablo 1
Dünyada Ekonomik Özgürlük Düzeyi En Yüksek 20 Ülkedeki Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Ülke Adı	Siyasal Özgürlükler (Demokratikleşme) Düzeyi		Ekonomik Refah Düzeyi	Beşeri Gelişme Düzeyi	Uluslararası Rekabet Gücü	Gelir Dağılımı	Yolsuluk Düzeyi
	191 Ülke Arasındaki Konumu	Kişi Başına GSYİH 1993-ABD Doları	174 Ülke Arasındaki Sıralamada Yeri	49 Ülke Arasındaki Sıralamada Yeri	En Alt % 20'lik Kesimin Milli Gelirden Aldığı Pay (Gelir Yoksulluğu)	54 Ülke Arasındaki Sıralamada Yeri	
	Konumu	İndeks Değeri					
Hong Kong	Özgür	(1.0)	31.560	22	2	5.4	37
Singapur	Kısmen özgür	(5.0)	19.350	34	1	5.1	48
Yeni Zelanda	Özgür	(1.0)	16.720	14	3	b.y.	54
ABD	Özgür	(1.0)	24.680	2	4	4.7	40
İsviçre	Özgür	(1.0)	22.720	15	6	b.y.	47
İngiltere	Özgür	(1.0)	17.230	16	15	5.8	43
Kanada	Özgür	(1.0)	20.950	1	8	5.7	50
Japonya	Özgür	(1.0)	20.660	3	13	8.7	38
Avustralya	Özgür	(1.0)	18.530	11	12	4.4	45
İrlanda	Özgür	(1.0)	15.220	19	26	b.y.	44
Almanya	Özgür	(1.5)	18.840	18	22	6.8	42
Belçika	Özgür	(1.0)	19.540	12	25	b.y.	35
Fransa	Özgür	(1.5)	19.140	7	23	5.6	36
Danimarka	Özgür	(1.0)	20.200	17	11	5.4	53
Hollanda	Özgür	(1.0)	17.340	4	17	6.9	46
Norveç	Özgür	(1.0)	20.370	5	7	b.y.	49
Finlandiya	Özgür	(1.0)	16.320	6	16	b.y.	51
İsveç	Özgür	(1.0)	17.900	9	21	8.0	52
Avusturya	Özgür	(1.0)	19.115	13	19	b.y.	39
Lüksemburg	Özgür	(1.0)	25.390	27	5	b.y.	b.y.

b.y. bilgi yok. / Kaynak: Bakınız referanslar

Tablo 2
Dünyada Ekonomik Özgürlük Düzeyi En Düşük 20 Ülkedeki Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Ülke Adı	Siyasal Özgürlükler (Demokratikleşme) Düzeyi		Ekonomik Refah Düzeyi	Beşeri Gelişme Düzeyi	Uluslararası Rekabet Gücü	Gelir Dağılımı	Yolsuluk Düzeyi	
	191 Ülke Arasındaki Konumu	Kişi Başına GSYİH 1993-ABD Doları	174 Ülke Arasındaki Sıralamada Yeri	49 Ülke Arasındaki Sıralamada Yeri	Gelir Yoksulluğu	Sosyal İmkanlar Yoksulluğu	54 Ülke Arasındaki Sıralamada Yeri	
	Konumu	İndeks Değeri						
Somali	Özgür Değil	7.0	712	172	b.y.	b.y.	92	b.y.
Zaire	Özgür Değil	6.5	300	141	b.y.	b.y.	66	b.y.
Cezayir	Özgür Değil	6.0	5.570	69	b.y.	b.y.	73	b.y.
İran	Özgür Değil	6.0	5.380	66	b.y.	b.y.	43	b.y.
İrak	Özgür Değil	7.0	3.413	109	b.y.	b.y.	b.y.	b.y.
Suriye	Özgür Değil	7.0	4.196	92	b.y.	b.y.	48	b.y.
Suudi Arabistan	Özgür Değil	7.0	12.600	63	b.y.	b.y.	38	b.y.
Haiti	Kısmen Özgür	5.0	1.050	145	b.y.	b.y.	83	b.y.
Küba	Özgür Değil	7.0	3.000	79	b.y.	b.y.	10	b.y.
Bangladeş	Kısmen Özgür	3.5	1.290	143	b.y.	9.5	100	4
Kuzey Kore	Özgür Değil	7.0	3.000	83	b.y.	6.4	11	b.y.
Vietnam	Özgür Değil	7.0	1.040	121	b.y.	7.0	27	b.y.
Mozambik	Kısmen Özgür	3.5	640	167	b.y.	b.y.	95	b.y.
Nijerya	Özgür Değil	7.0	1.540	137	b.y.	b.y.	78	1
Çin	Özgür Değil	7.0	2.330	108	36	6.4	24	5
Endonezya	Özgür Değil	6.5	3.270	102	30	8.7	b.y.	10
Zimbabve	Kısmen Özgür	5.0	2.100	124	b.y.	4.0	32	b.y.
Nepal	Kısmen Özgür	3.5	1.000	151	b.y.	b.y.	101	b.y.
Brezilya	Kısmen Özgür	3.0	5.500	58	48	2.1	13	15
Hindistan	Kısmen Özgür	4.0	1.240	135	45	8.8	89	9
TÜRKİYE	Kısmen Özgür	4.0	4.210	84	42	5.2	31	22

b.y. bilgi yok. / Kaynak: Bakınız referanslar

Pazar Ekonomisinin Yetersizlikleri

Yaptığımız açıklamalar çerçevesinde pazar ekonomilerinin, komuta ekonomilerine kıyasla belirtilen kriterler çerçevesinde daha başarılı olduğu anlaşılıyor. Hemen belirtelim ki, komuta ekonomilerinin başarısızlığı, pazar ekonomisinin mükemmel bir ekonomik sistem olduğu anlamına gelmiyor.

Pazar ekonomisinin bazı konulardaki yetersizliklerini gözardı etmemiz gerekiyor. En başta, pazar ekonomisinin olmazsa olmaz koşulu olan "*rekabet*"e, fonksiyonel işlerlik kazandırılmaması ekonomide "*tekeleşme*" sorunuyla beraberinde getiriyor. Öte yandan, pazar ekonomilerinde önlem alınmadığı takdirde bazı dışsal sosyal maliyetler de sözkonusu. Bu bakımdan pazar ekonomisinde özel teşebbüslerin doğa ve çevrenin kirletilmesi gibi ekolojik sistem üzerindeki tahribatı konusunda mutlaka önlemler alınması gerekiyor. Pazar ekonomilerinde gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikler de önemli bir sorun. Ancak bu sorunun çözümünün, "denkleştirici adalet" (egalitarianizm) veya "*dağıtıcı adalet*" olmadığı da bir yüzyılın deneyiminden bizim öğrenmemiz gereken bir ders olarak karşımızda duruyor. Özetle, gelir dağılımı yönünden pazar ekonomisinin sonuçlarının adil olduğunu söylemek ve savunmak güç. Adalet, halen pazar ekonomilerinin önündeki en büyük sorunlardan birisi.

Öte yandan, pazar ekonomisi her ne kadar "*milletlerin zenginliği*", yani ekonomik refah düzeyinin artması konusunda başarılı ise de "*milletlerin mutluluğu*"nu sağlayacak mucize bir reçete değil. Mutluluk, ekonomik refaktan tamamen farklı bir kavram. Pazar ekonomisinin "*rekabetçi*" özelli-

ği insanları ister istemez daha materyalist düşünmeye sevk edebiliyor. Dahası, rekabetçi pazar ekonomisinin bir sonucu olan teknolojik yenilikler, her ne kadar insanlara kolaylıklar ve rahat yaşama imkanı sağlıyorsa da bitmek tükenmek bilmeyen yarış, tüketim arzusu ve para kazanma sevdası insanları mutsuz yapıyor.

Pazar Ekonomisinin Geleceği

Şimdiden gelecek için kehanetlerde bulunmak çok zor. Bununla birlikte, önümüzdeki yıllarda pazar ekonomisinin dünyada giderek yaygınlaşacağını, devletin ekonomideki rolünün giderek azalacağını, bireyin ve sivil toplumun öneminin artacağını tahmin edebiliyoruz. Sosyalizmin çöküşünün "*tarihin sonu*" olarak yorumlanması ve kapitalizmin mükemmeliyeti olarak ele alınması için henüz çok erken.

Pazar ekonomisinin geleceği için üzerinde durmamız gereken en önemli mesele "*devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması*"dır. Devletin ekonomideki görev ve fonksiyonlarının daraltılması pazar ekonomisinin başarısı için büyük önem taşıyor. Ayrıca, devletin ekonomik alandaki güç ve yetkilerinin (para basma, vergileme, harcama, borçlanma vs.) hukuki çerçevesini mutlaka çizmemiz gerekiyor. Pazar ekonomisinde oyunun kurallarının devlet ve sivil toplum işbirliği ile belirlenmesi ekonomik düzen ve istikrar için mutlaka gerekli. Bu kuralların belirlenmesi siyasal iktidarların makro-ekonomi yönetimi üzerindeki keyfi müdahalelerinin ve popülizmin engellenmesi için önem taşıyor. Özetle, devletin ilk ve temel görevi, pazar ekonomisinin iyi bir şekilde işlenmesi için ekonomik düzenin hukuki çerçevesini oluşturmak olmalı. Örne-

ğün, pazar ekonomisinde rekabet kendi kendini sürdürebilecek bir süreç değil. Bu bakımdan rekabet hukukunun çok iyi bir şekilde düzenlenmesi gerekir. Rekabet hukukunun ve rekabet kurulunun olmadığı bir ülkede pazar ekonomisinin varlığından sözedilemez.

Pazar ekonomisinin geleceği için "devlet ne kadar gereklidir?" sorusu büyük önem taşıyor. Bu soruya hazır bir reçete yazmak hiç de kolay değil. Zira, devletin görev ve fonksiyonlarının belirlenmesinde zaman, mekan ve sosyo-ekonomik şartların dikkate alınması gerekiyor. Ancak, asıl hedef pazar ekonomisi üzerindeki devlet müdahalelerinin sınırlarının çizilmesi olmalıdır. Pazar ekonomisinin başarısı için devletin "görünür eli"ne mutlak gerek vardır. Ancak devletin "görünür eli", pazarın "görünmez eli"nin işleyişini engellemeyecek tarzda kullanılmalıdır. Bu bakımdan devletin görev ve fonksiyonlarının mümkün olduğu ölçüde sınırlandırılması gerekiyor. Bunun için üç önemli reformun gerçekleştirilmesi şart. Bunlar, özelleştirme, gönüllüleştirme ve yerelleştirme reformlarıdır. *Ozelleştirme* ile devletin bir kısım görev ve fonksiyonları özel sektöre; *gönüllüleştirme* (voluntarizm) ile devletin bir kısım görev ve fonksiyonları üçüncü sektöre; *yerelleştirme* reformu ile de merkezi devletin bir kısım görev ve fonksiyonları yerel yönetimlere devredilmelidir. Bu üç reform devletten, bireye ve sivil topluma doğru bir "güç kayması" neticesini doğurur. Pazar ekonomisinin başarıya ulaşmasında bu üç reform büyük önem taşıyor.

Sonuç olarak, ne tek başına pazarın, ne de devlet müdahalesinin sonuçları mükemmel değil. Dolayısıyla sorunları "bırakınız yapınlar" (laissez

faire) kapitalizm anlayışı ya da "bırakmayın yapınlar" (!) devletçilik anlayışı ile çözmek mümkün değil. Pazarın "görünmez eli" ile yaratılan başarıyı asla küçümseyemeyiz. Bu araştırmamızda pazar ekonomisi ile yönetilen ülkelerdeki temel ekonomik ve sosyal göstergelerin aşırı devlet müdahalesi ile yönetilen ülkelerdeki göstergelerden tartışmasız çok daha iyi olduğu gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte, pazar ekonomisinin başarısı için devletin "görünür eli"nin gerekli olduğu gerçeğini de kabul etmeliyiz. Pazarın "görünmez eli" ve devletin "görünür eli" "el ele" verdiğinde elde edeceğimiz sonuçlar bir tek elin marifetinden daha fazla olacaktır. Burada asıl mesele pazarın ve devletin müsbet görevlerinin ne olacağına iyi tesbit edilmesidir. "Devlet pazarın işleyişine karışmasın. Hızmayı burunsuza, küpeyi kulaksıza vermesin" sözünün verdiği mesaj yeterince açıktır. "Devletin görevi teknede kürek çekmek değil, dümen tutmaktır" sözü de bu açıdan anlamlıdır. Özetle, pazarın görünmez elinin işleyişini engellemeyecek bir devleti yeniden yapılandırdığımızda o zaman, pazar ekonomisinin mucizevi sonuçlarını görebiliriz.

NOTLAR VE REFERANSLAR

1. Araştırmamızda ekonomik özgürlük düzeyi en yüksek ve en düşük olan ülkeler ile ilgili veriler başlıca şu şu üç temel kaynaktan yararlanılarak tesbit edilmiştir.

- (a) J. Gwartney, R. Lawson ve W. Block, *Economic Freedom of the World, 1975-1995*, The Fraser Institute: 1996.
- (b) B.T. Johnson ve T.P. Sheehy, *Index of Economic Freedom, 1996*, The Heritage Foundation, 1996.

(c) Freedom House, World Survey of Economic Freedom, 1995-1996. New York: Freedom House, 1996.

2. Siyasal özgürlükler ve demokratikleşme konusunda dünyada en kapsamlı araştırmayı yürüten kuruluş Merkezi New York'ta bulunan Freedom House'dur. Araştırmamızda bu bağımsız sivil toplum kuruluşunun en son raporundan yararlanmış bulunuyoruz. Bkz: Freedom House, Freedom In The World, The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1995-1996.

3. Dünyada beşeri gelişme düzeyini araştıran tek kuruluş Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) adlı kuruluştur. Araştırmamızda UNDP'nin 1996 yılı raporundan yararlanmış bulunuyoruz. Bkz: UNDP, Human Development Report, 1996. New York: Oxford University Press, 1996.

4. Uluslararası rekabet gücü açısından uluslararası istatistikleri şu kaynaktan sağlamış bulunuyoruz: World Economic Forum, Global Competitiveness Report, 1996. Geneva: 1996.

5. Gelir yoksulluğunu ilişkin istatistikleri şu kaynaklardan sağlanmıştır:

(a) World Bank, World Development Report, 1995.

(b) İsmail Karaman, "Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı" Yeni Türkiye, sayı 6, Eylül-Ekim 1995.

6. Sosyal imkanlar yoksulluğu dünyada ilk kez 1996 yılında UNDP tarafından yayınlanan raporda ele alınmış ve ölçülmüştür. Bu yeni kavram ve detaylı bilgiler için bkz: UNDP, Human Development Report, 1996. New York: Oxford University Press, 1996.

7. Dünyada yolsuzluklar konusundaki istatistikleri ise şu kaynaktan temin etmiş bulunuyoruz: Transparency International, 1996 Corruption Perceptions Index, Berlin: 1996.

8. Araştırmamızda ülkelerin kişi başına GS-YİH rakamları UNDP'nin yukarıda belirtilen raporundan alınmıştır.

KEMAL KURDAŞ

EKONOMİK POLİTİKA ÜZERİNE

İncelemeler-Yorumlar

"Öyle görünmektedir ki, fırsatçı popülist politikacı takımı, dışarda ve içerde borçları günügün etmek olanağı mevcut olduğu sürece, ekonomik politikada kendiklikriden hiç bir zaman bilmsel e ciddi politika ve tedbirlere başvurmayacaklardır. Böyle bir tutuma girmeyeceklerdir. Oysa devlet femisi fırtınılı bir denizde kaykılra doğru hızla sürüklenmektedir."

Fiyatı: 500.000 TL / Öğrencilere indirimli

İsteme Adresi

Binbirdire Mah. Suterazisi Sokak No: 6/2; Sultanahmet – İstanbul

Telefon: (0212) 518 17 32 Fax: (0212) 518 66 43

Görüşler

ŞEVKET SAYILGAN

Sınai Yatırım ve Kredi Bankası İktisat Uzmanı

Türkiye'de Enflasyon ve Para Politikası İlişkisi

1973 yılına kadar bütün dünya, neredeyse Keynes'in izleyicisi olmuştu. Çünkü Keynes, özellikle politikacılar için iki kullanışlı araç hediye etmişti: İşsizlik ve durgunluk varsa harcamaların artırılması, enflasyon hızlanırsa azaltılması. Harcamaları arttırmak, harcamaları kısmaktan daha "olumlu ve sevimli" olduğu için devletlerin ekonomilerdeki payı % 30'lardan % 50'lere kadar yükseldi. Ancak ilk petrol şoku, hem durgunluğa hem de enflasyona yol açınca Keynesçi görüşler terkedilerek Friedman tarafından geliştirilen görüşler benimsenmeye başlandı. Friedman'a göre durgunluktan çıkmak için para basmak yerine enflasyonun durdurulması önceliği olacak ve ekonomik canlanma bunu izleyecekti. İkinci petrol şokuyla birlikte bu sefer "arz yanlı politikalar" denilen yeni bir politika paketi ortaya

geldi. Buna göre durgunluk içindeki ekonomileri canlandırmak için para basma yerine vergilerin azaltılması ve hızla serbest piyasa ekonomisine dönülmesi gerekiyordu. Amerika ve İngiltere bu uygulamaları benimsedi ve bazı görüşlere göre de başarılı oldu. Hatta "Reaganomics ve Thatcherism" gibi isimler de moda oldu.

Amerika'da vergi indirimleriyle ekonomik büyüme hızlandırılırken bu sefer bütçe açığının hızla arttığı görüldü. İngiltere'de ise enflasyon yavaşlayıp büyüme hızlandı, fakat işsizlik artmaya başladı. Körfez Krizi Reagan politikalarını izleyen Bush ile Thatcher yönetimlerinin sonunu getirdi. Sanki iktisatta "yeni bir moda" beklentisi başlamıştı, ortada yeni bir paket de yoktu. Bunun üzerine Keynesçi politikaların olumlu yönleri tekrar hatırlanmaya başlandı. Gerçekte yapılanlar

günlük sorunlara acil ve pratik çözümler aramak şekline dönüştü. Böylece, uzun vadeli sorunlar da birike birike teorik açıklaması dahi yapılamaz boyutlara ulaşıldı. Keynesçi politikaların işsizliğe ve durgunluğa çare bulmada "iyi" olduğu söylenebilirse de uzun vadede ne tür yeni sorunlara yol açabileceği politikacıları ilgilendirmemeye başladı. Gerçekten Keynes de bu tür eleştirilere meşhur "uzun dönemde hepimiz öleceğiz" sözü ile cevap veriyordu.

Türkiye'de enflasyonun nedenleri ve kronik niteliği üzerinde, özellikle akademik çevrelerde bir çok çalışma yapılmıştır.⁽¹⁾ Burada ayrıntıya girmeden, bütün bu çalışmaların talep ya da maliyet enflasyonu olarak enflasyonun inceliklerini belirtmek yeterli olacaktır. Türkiye'de enflasyon ayrıca yabancı bilim adamları ve uluslararası kuruluşların da ilgi noktasını oluşturmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre 1970-1980 dönemi yıllık ortalama enflasyonu % 29.4 olarak gerçekleştiren Türkiye; Şili, Arjantin, Uruguay, İsrail, Brezilya, Gana ve El Salvador'un ardından yüksek enflasyon sıralamasında dünyada sekizinci sırada idi. 1980-1991 döneminde ise yıllık ortalama enflasyon % 44.7 olarak gerçekleşti; fakat, Nikaragua, Arjantin, Brezilya, Peru, Bolivya, Eski Yugoslavya, İsrail, Meksika, Uruguay, Polonya, Sierra-Leone, Gine-Bissau'nun ardından yüksek enflasyon sıralamasında dünyada onüçüncü sıraya geriledi. Böyle bir ülkenin, diğer kronik enflasyonlu Güney Amerika ülke-

leriyle birlikte dikkatleri çekmesini "normal" karşılamak gerekmektedir.⁽²⁾

Türkiye üzerine yapılan çalışmalar, özellikle model çözümüne dayalı olanlar, pür ekonomik mantık içinde ve Batı ülkeleri için geliştirilen modellerin uyarlanması şeklinde olmaktadır. Enflasyon gibi karmaşık bir sistemin, bu modellerin de ötesinde bazan istatistiksel açıdan "önemli olmayan" değişkenlerin de etkisinde olduğunu kabul etmek durumundayız. Talep, devalüasyon, politik nedenler gibi çok çeşitli ve dinamik nitelikli nedenlerle başlayan enflasyonun gelir bölüşümü kavgasını andıran yönlerini de gözönüne almak gerekir.⁽³⁾ Sadece bütçe açıkları ya da KİT açıkları gibi sorunların çözümü ile enflasyonun sona ereceğini beklemek fazla gerçekçi olamamaktadır. Orta ve uzun dönemde ekonomik yapıyı güçlendirmeden kısa dönemli başarılar ancak geçici olacak ve bir süre sonra eski "hastalık" tekrar kendisini gösterecektir. Bir başka söyleyişle, standart politikalar bir süre etkili olabilmekte; daha sonraları etkinliğini yitirmektedirler. Yakın tarihimizdeki ithal ikameci sanayileşme politikalarının, bir takım hatalar nedeniyle ve daha sonra gelen dış şoklarla büyük bir enflasyon yarattığı; 1980-1984 yıllarında uygulanan sıkı para politikalarının, enflasyonun kronik niteliğini ortadan kaldıramadığı ve daha sonra uygulanan enflasyonla büyüme politikalarının da büyüme hızında dalgalanmalara ve enflasyonda artışlara yol açtığı örnekleri henüz hafızalardadır.⁽⁴⁾ O halde enflasyon süreci, enflasyonun temel-

lerinden görelî olarak bağımsızlaştığında, başka bir deyişle, enflasyonun sürüp giden bileşeni, sürece damgasını vurmaya başladığında, enflasyonun hem geleneksel programlara dayarlılığı azalmakta, hem de politika uygulamalarının maliyeti artmaktadır.⁽⁵⁾

Türkiye'de enflasyonun parasal bir olgu olduğu tartışılır; ancak, parasal genişleme olmaksızın, örneğin çek, kredi gibi unsurlar da nominal gelir artışı sağlayabilmekteler, ki Türkiye bu süreçtedir. Dahası, para arzını dışsal kabul eden Keynesgil ve monetarist görüşlerin yanında, Türkiye'de para arzının "içsel" nitelik kazandığını gösteren ipuçları da vardır.⁽⁶⁾ Bunun yanında, en az orta vadedeli yapısal önlemlerin alınmasının politik olarak sürekli ertelenmesi, toplumda, enflasyonla mücadelenin adeta sözde kaldığı ve "ciddiye alınmadığı" izlenimini doğurmaktadır. Ayrıca devletin bir taraftan kamu harcamalarını ve diğer taraftan da bu harcamaların yönlerini sürekli değiştirmesi (bazen tarım, bazen sanayi, turizm, ulaştırma, haberleşme gibi) enflasyona neden olmaktadır. Devlet, politik baskılar altında, bir çok işi bir arada yapmaya çalışırken, muhtemelen, "optimum harcama büyüklükleri"ne ulaşamamakta ya da onları kayıp etmektedir. Harcamaların sağlam kaynaklardan finanse edilememesi nedeniyle bütçe açıkları büyümektedir. Böylece bu faktörler bir araya geldiğinde enflasyonla ilgili beklentiler, enflasyonu tahrik edecek bir süreklilik kazanmaktadır. Merkez Bankası eski

Başkanı Rüşdü Saraçoğlu, banka genel kurul toplantısına yaptığı konuşmada, "... Yüksek seviyeli kronik enflasyon süreci enflasyonist beklentilerin toplumumuzda giderek daha fazla kök salmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise ekonomik ünitelerin, kendilerini enflasyonun yarattığı olumsuzluklara karşı korumak amacıyla geliştirdikleri davranış biçimleri, enflasyonla mücadeleyi zorlaştırmaktadır" diyerek durumun önemine dikkati çekmektedir.⁽⁷⁾

Makro açıdan yapılacak bu yaklaşımların yanında; mikro açıdan da, piyasaların teklici ve oligopolcü yapıları nedeniyle arz üretim-yüksek kâr anlayışı, enflasyonun yüksekliği nedeniyle satıcıların kısa dönemli yaklaşımları ve fiyatları yukarıya itmeleri, vergi vermeden kaçınma, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyümesi dikkati çeken noktalardır. Ayrıca son yıllarda Türk Lirasından kaçışın yarattığı olumsuzlukları da dikkate almak gerekmektedir. Merkez Bankası eski Başkanı Rüşdü Saraçoğlu bu konuyu Banka genel kurulu toplantısında yaptığı konuşmada şu şekilde dile getirmektedir: "Toplumumuzda Türk Lirası kullanımı görelî olarak düşmekte, toplumun çeşitli kesimleri gelirlerini veya tasarruflarını enflasyona karşı koruyabilmek için doğrudan veya dolaylı endeksleme mekanizmaları geliştirmektedirler. Bu mekanizmaların en önemli özelliklerinden birisi de, geçmiş dönemde yaşanmış enflasyonist tecrübenin ileriye dönük sözleşmelerde büyük ölçüde yansımalarıdır. Herhangi bir toplumdaki sözleşmele-

rin bu şekilde enflasyonist beklentiler üzerine bina edilmiş olmalarının enflasyonu yavaşlatmak konusunda ne kadar önemli bir engel teşkil edeceği açıktır."⁽⁸⁾

Uluslararası ekonomik ilişkiler açısından da, döviz rezervlerinin getirdiği para arzı ve son yıllarda uygulanan enflasyon-kur makası uygulamasının ihracatı zorlaştırıp ithalatı artırması not edilmelidir. Burada ihracatın yeteri kadar esnek olmadığı, bunun nedenin de teknolojik yetersizliklerden kaynaklandığını eklemek gerekmektedir.

1980'li yıllarda dış borç sorunları daha fazla dikkati çekerken iç borçlanma ikinci planda kalıyordu. Dış borç sorunlarının, yakın tarihte Türk ekonomisinde yarattığı derin izler, ilgi odağı olmasını haklı gösteriyordu. Belli sınırları aşmadığı sürece kamu kesiminin Türk lirasıyla borçlanması ise önemli sorunlar yaratmayacağı düşünülüyordu. Ancak sınırın ne olduğu ve nasıl tespit edileceği konusunda bir görüş birliği yoktu.

Genel olarak, iç borçların iki önemli olumsuz etkisinden konuşulabilir: Birincisi; sürekli büyüyen iç borçların devamlı olarak yeni borçlanma zorunluluğu doğurması ve hatta sonunda yoğun biçimde para basmaya gidilmesi olasılığı; diğeri ise, cazip getiri nedeniyle paranın sürekli olarak devlete akması ve faizler üzerindeki yükseltici etkisi. İlk olumsuz nokta enflasyonun yeniden hızlanmasına, ikinci olumsuz nokta ise özel sektör ve özel mevduat bankalarının

normal para piyasası koşulları dışına itilmesine yol açar. Ayrıca faizlerin yükselmesiyle üretim ve yatırımlar durarak maliyet enflasyonunun hızlanacağı ve büyümenin yavaşlayacağı da gözönünde tutulmalıdır.

Konu, sadece Türkiye açısından değil fakat ileri Batı ekonomileri açısından da önemlidir. Çünkü son 15-20 yıl içinde kamu iç borçlarının milli gelire oranında sanayileşmiş ülkelerde de hızlı artışlar görülmüştür. Öyle ki Belçika, İtalya ve İrlanda'da milli gelirin % 100'ünü aşmış, İngiltere ve Hollanda'da milli gelirin % 50'si civarında, Danimarka, Kanada ve Amerika'da ise üçte biri oranında iç borç büyüklüklerine ulaşılmıştır. Bu oran Türkiye için milli gelirin % 20'si civarındadır. O halde Türkiye için iç borç sorunu yönünden bir problem olmadığı söylenebilir. Ancak bu görüşü dikkatle irdelemek gerekecektir.

1993 yılında % 14.4 olan kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ye oranı 1994 yılında % 13.6 civarında gerçekleşmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin finansmanında net iç borçlanmanın payı 1993-1994 yıllarında % 80, Hazine kısa vadeli avansının payı sırasıyla % 16.4 ve % 18.1 olmuştur. Net dış borçlanma payında ise bir düşüş gerçekleşmiştir; ancak, bu düşüşe karşılık özel kesim borçlanmaları genel olarak artma göstermiştir. 1997 yılında da iç borçlanma ağırlıklı bir strateji izlenmesi öngörülmektedir. 1994 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin finansmanında net iç borçlanmanın % 69, Hazine kısa vadeli avans kullanımının

% 24.5 ve net iç borçlanmanın % 6.6 oranında bir paya sahip olması öngörülmüştür. Yine 1997 yılında net iç borçlanmanın GSMH içindeki payının % 6.2, net dış borçlanmanın payının % 0.6, Hazine kısa vadeli avans kullanımını payının ise % 2.2 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.⁽⁹⁾

İç borçlanmayı yönlendiren en önemli unsur, konsolide bütçe dengesidir. Konsolide bütçe açıklarının iç borçlanmayla kapatılması yöntemi, daha önce belirtildiği gibi, faiz oranlarını etkileyen ve dolayısıyla enflasyon olgusunu yönlendiren bir araç olarak kabul görmektedir. Konsolide bütçe açıklarının artması nedenleri başlıca dört grup altında toplanabilir:

a) KİT açıklarının kapatılabilmesi için yapılan ödemeler,

b) bütçe dengesi içerisinde harcamaların artması,

c) Sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan parasal destekleme olgusu ve,

d) Belediyelere yapılan katkılar.

Son yıllarda bütçeler içindeki personel ücretlerine ayrılan payların yüksekliği nedeniyle bütçe dengesi bozulmakta; ayrıca, personel de aldığı ücretlerden memnun kalmamaktadır. KİT'ler ise üzerinde çok tartışılan finansman açıkları nedeniyle dikkatleri üzerinde toplamaktadırlar. Ayrıca, sosyal güvenlik kuruluşları olan Sosyal Sigortalar Kurumu ve BAĞ-KUR finansman açısından Hazineye bağımlı durumdadırlar. Bu kuruluşların gelir-

leri, giderlerinin çok gerisinde kalmakta, gelirlerini de yeteri kadar toplayamamaktadırlar. Nihayet belediye bütçeleri de son bir kaç yıldır beklenenin üzerinde açık vermeye başlamıştır. Belediyeler sadece iç borçlanma değil, fakat dış borçlanma konusunda da önemli açıklar vermektedirler. Belediye sayısının artış göstermesi de bu açıkların artmasına katkı sağlamaktadır (1994 yılında belediye dış borçlarındaki artış 2 milyar dolar kadar olup bu borçlar devlet garantisi altındadır).

İç borçlanmada amaç, devleti nakit ihtiyacını belli bir süre para basmaksızın karşılamaya çalışmak, daha sonra da kamu açıklarının daraltılarak iç borcun milli gelire oranını büyütme-mektir. Nihayet zaman içinde bu oranı küçültmek gerekmektedir. Böyle bir politikanın başarılı olabilmesi için ise öncelikle kamu iç borçları reel faizlerinin büyüme hızının altında tutulmasına dikkat etmek gerekir. Ancak bu durum yok ise, iç borçlanma sınırının hangi noktadan itibaren tehlikeli olacağını hesaplamaya çalışmak fazla bir şey ifade etmez. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin bu sınırları geçtiği görülmektedir. Devlet, yüksel reel faizle borçlanmaktadır. Burada yapılması gereken kısa vadeli borçlanmadan uzun vadeye yönelmek ise de, enflasyon hedeflerinin gerçekçi olması gerekmektedir.

Dört diğer olasılıktan da konuşulabilir: Birincisi iç borçlanma yerine para basımına gidip, hem borçlanmadan kaçınmak, hem de enflasyonu yükselterek reel faizleri büyüme hızı-

nın altına indirmek. Ancak yüksek enflasyonla büyümenin ne kadar süre devam ettirilebileceği dikkatle gözönüne alınmalıdır.

İkincisi, bütçe açıklarını daraltıp, sadece iç borçların geriye ödenebileceği kadar para basarak kısa vadeli borçlanmayı uzun süreye yaymaktır.

Üçüncüsü borçlanmaya devam etmektir. Dördüncüsü ise gerçek enflasyonun endekslerin gösterdiğinden daha yüksek ve dolayısıyla, devletin alacaklılarına pozitif değil negatif faiz ödüyor olma olasılığını gözönüne almaktır. Eğer durum bu şekilde ise devletin, iç borçlanmayla karşılanacak açıklardan vazgeçmesi, gerekir. Çünkü kaynakların çoğunu kendine aktarıp geride kullanılacak kaynak bırakmamaktadır.

Bu olasılıklar arasında enflasyonun, enflasyonu hızlandırıp hızlandırmadığı konusu önem kazanmaktadır. Gerçekten enflasyon, enflasyonu hızlandırabilir. Bunun bir nedeni yüksek enflasyonun bir süre sonra kendisinden daha hızlı parasal genişlemeye yol açmaya başlaması ve bu parasal genişlemenin enflasyonu bir kez daha hızlandırmasıdır. Diğer neden ise, halkın enflasyonla ilgili beklentilerinin bir türlü azaltılamaması ve enflasyonun düşmeyeceği beklentisi ile harcamalarını bugünden arttırmasıdır. Ancak bu iki neden arasında daha önemli olanın parasal genişlemeden kaynaklandığı söylenebilir. Dolayısıyla parasal genişleme kontrol altına alınabilirse ve durdurulursa beklentiler de gerilemeye başlayacaktır. Bu-

nunla birlikte parasal genişlemeyi durdurmak sanıldığı kadar kolay bir politika değildir. Çünkü sorunun arkasında kamu kesimi açıkları bulunmaktadır. Yani devlet bir çok harcamasını durdurursa, yatırım yapmayıp işçi ve çiftçiye enflasyon altında ödemede bulursa bile kamu açığını önemli oranlarda daraltmak mümkün olmayacaktır. Türkiye gibi bir ülkede, iç güvenlik, savunma, sağlık, eğitim gibi hizmetlerde anlamlı tasarruflara gitmek çok zordur. İç ve dış borçların taksit ve faizleri, dış kredilerle beslenen projelerin iç para harcamaları devam edecektir. Her halde GAP gibi projelerden vazgeçmek kolay olmayacaktır. Kaldı ki daha büyük projelerin gündeme gelmesi konuşulmaktadır. Bunların yanında, hizmetin aksaması için bazı önemli KİT'lere gerekli kaynakların aktarılması gerekecektir ki hızlı bir özelleştirme programı dahi bu kaynak aktarımının miktarını karşılayamaz.

1988-1995 yılları arasındaki dönemde cari fiyatlarla bütçe harcamalarının yılda ortalama % 77 oranında, bütçe gelirlerinin ise yılda ortalama % 75 oranında arttığı görülmektedir. Aynı dönemde GSMH ortalama % 67 oranında artış göstermiş, ortalama enflasyon oranı ise % 60 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlara bakıldığında bütçe gelir ve giderlerinin GSMH'dan daha hızlı arttığı, bir başka söyleyişle bütçe bazında devletin büyüdüğü görülmektedir. 1995 yılı sonu itibarıyla para arzı 1994 sonuna göre yılda ortalama % 67 oranında

yani nominal GSMH oranında artış göstermiştir.⁽¹⁰⁾

Konuya sabit fiyatlar açısından bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır: 1988–1995 yılları arasındaki dönemde sabit fiyatlarla bütçe harcamaları yılda ortalama % 10.4 oranında; bütçe gelirleri ise yılda ortalama % 9.1 oranında artmıştır. GSMH reel artışı ise yılda ortalama % 4.1 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe harcamaları içinde en büyük artış personel harcamalarında görülmüş ve bu kalem reel değerlerde yılda ortalama % 23.5 oranında büyümüştür. GSMH'nin reel büyümesiyle; personel giderlerinin reel büyümesi karşılaştırıldığında ortaya düşündürücü bir durum çıkmaktadır. Personel giderlerinin hemen arkasından iç borç faiz ödemeleri en hızlı artan ikinci kalemi oluşturmaktadır. Adı geçen dönem içinde iç borç faizleri reel artış oranı yılda ortalama % 20.4 olmuştur. Yıllık rakamlara kısaca bakıldığında şu ilginç durum hemen dikkati çekmektedir: önce personel harcamalarındaki artış bütçe açıklarını genişletmiş, onu izleyen yıl bütçe açıklarının finansmanı için iç borçlanmaya gidilmiş ve faiz giderleri bütçe üzerine ikinci bür yük oluşturmuştur.

Bu gelişmeler sonucunda bütçe harcamaları 1992 de GSMH'nin % 22'sini oluştururken 1995 de % 29'a kadar yükselmiştir. Bütçe gelirleri de aynı dönem içinde GSMH'nin % 17.5'lik seviyesinden % 22'ye ulaşmıştır. Dolayısıyla 1988–1995 döneminde bütçe açıklarının GSMH'ya oranı % 4'lerden % 7'lere doğru bir

tırmanma göstermiş bulunmaktadır. Sabit 1995 fiyatlarıyla bütçe açıkları adı geçen dönem içinde yakaşık iki kat yükselmiş, ayrıca iç borç faiz ödemeleri hariç bütçe açıkları aynı dönemde dört kat artmıştır. Bütçe açıklarını finanse etmek için ister iç borçlanma, ister dış borçlanma yoluna gidilsin mali sektörün aktifleri büyüme göstermektedir. Mali sektör ise büyük ölçüde Merkez Bankası ve ticari bankalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bunları konsolide bilançolarının pasif büyüklükleri geniş anlamda para arzını oluşturmaktadır. 1988–1995 döneminde ortalama % 67 arttığı söylenen para arzı bu şekilde ölçülen bir para arzıdır (Türkiye'de para arzının dışsal mı yoksa içsel mi olduğu konusuna daha önce değinilmiştir). Böylece kamu açıklarının mali sektör üzerindeki baskısını ölçebilmek, bu açıkların finansmanı için aynı yıl mali sistem tarafından yaratılan yeni para arzına olan oranına bakmak gerekir. 1992 yılında cari fiyatlarla bütçe açığı 3.9 trilyon TL. olmuş, para arzı ise 14.2 trilyon TL. artış göstermiştir. O halde 1992 yılında bütçe açığının o yıl içinde mali sektörde oluşan para kaynaklarına oranı % 28'dir. Aynı oran 1993'de % 29'a, 1994'de % 35'e, 1995'de % 42'ye ve 1996'da % 45'e kadar yükselmiş bulunmaktadır. Bir başka söyleyişle devletin sadece bütçenin finansmanı için gerek duyduğu kaynağı mali sektör üzerindeki artan baskısı ile faizler yukarıya doğru yükselme konusunda bir baskı altında kalmaktadır. Yine de bu dönem içinde bütçe politikalarıyla kıyaslandığında para politikasının daha sıkı olduğu

söylenbilir. Kamudan kaynaklanan faiz baskısı olmasaydı bu politikaların daha fazla başarıya ulaşacağı ve enflasyonun daha düşük seviyelerde seyredeceği söylenebilirdi. Bunu söylemekle, kamudan kaynaklanan faiz baskısı olgusunu hafifletecek yönde daha gevşek para politikaları izlenseydi enflasyonun da daha yüksek seviyelerde seyredeceğini söylemek aynı şey olmaktadır.⁽¹¹⁾

Bu tablodan çıkan sonuç, kamu açıklarının kısa dönemde önemli ölçülerde daraltılabileceğinin savunulmasının güç olduğu ve gerçekçi olmadığıdır. Kısa dönemde bu başarılsa bile durgunluk ve işsizliğe katlanabilmek güç olabilecektir. Bir toplumsal uzlaşma ile durgunluk ve işsizliğe katlanılsa, bunun arkasından gelecek bir döviz darboğazı aynı özveriyle atlatılamaz. Kısacası, enflasyonla mücadeleyi uzunca bir süreye yaymak ve adım adım yürütmek akılcı görünmektedir ve bu da siyasi istikrar gerektirir. Siyasi istikrar ise Türkiye gibi ülkelerde ve enflasyonla yüzyüze olan diğer ülkelerde zor sağlanan bir istikrardır. Çünkü enflasyonun nedeni de çoğu kez siyasi istikrarsızlıktır.

Enflasyonun yavaşlaması, beraberinde bir takım sorunları da getirecektir. Örneğin enflasyon toplam talebin daraltılması ile yavaşlıyorsa belli bir süre sonra durgunluk başlayacaktır. Çünkü işletmeler önce fiyat artışlarını yavaşlatacaklar, fakat daha sonra da üretimlerini kısmak zorunda kalabileceklerdir. Böyle bir durgunluk, kendisini besleyen bir durgunluktur. Halk, durgunluğun devam edeceği

kaygısıyla harcamalarını kısarak durgunluğu kronik hale getirebilir. Böyle bir kısır döngü içindeki ekonomide, canlandırmaya yönelik her türlü faaliyet önce fiyatları harekete geçirecektir. Batı ekonomilerinin on yıldır böyle bir bunalım yaşadıkları görülmektedir.

Halk, aynı harcama seviyesini tutturabilmek için tasarruflardan fedakarlık edebilir. Bunun sonucu, ya enflasyonun beklenen ölçüde yavaşlamaması ya da borçlanma gereğinin artmasıdır. Bu borçlanma gereği, durgunluk içindeki ekonomide hükümetin vergi gelirleri de düşeceği için, devletin borçlanma ihtiyacıyla birlikte artış gösterecektir.

Türkiye'nin döviz dengesinde kısa vadeli sermaye girişlerinin ağırlığının artması, kur-faiz makasından kaynaklanmaktadır. Enflasyon düşerken bu makas kapanırsa, kısa vadeli sermaye girişleri önce yavaşlayacak, sonra da sermaye çıkışları başlayacaktır. Eğer ihracat ve diğer döviz gelirleri aynı hızla artmazsa borçlanma ihtiyacı bir kez daha artacaktır. İşletmelerin yavaşlayan bir enflasyon sürecinde harcamalarına çok dikkat etmeleri gerekir. Aksi takdirde ana para bir yana borç faizleri bile ödenemez duruma gelinebilir.

Enflasyon yükselirken de benzer durumlar yaşandı. Ancak beklentiler enflasyonun sürekli yükseleceği ve devam edeceği yönünde olduğu için borçlanma politikaları bu duruma göre ayarlanabildi. Enflasyon yavaşlamaya başladığında uyum sağlayabilmek için yine belli bir sürenin geçme-

si gerekecektir. Bu durum ise hem işlemler ve hem de devlet açısından bazı güçlükler yaratacaktır. Doğal olarak enflasyonla mücadele politikaları tasarrufları daraltıyorsa mutlaka borçlanmaya gitmek şart değildir. Fakat o zaman da yatırım yapmak mümkün olmamakta, bugünkü durgunluk geleceğe aktarılmaktadır. Yine de enflasyonun yavaşlamasının getireceği sorunlar, hızlı enflasyonun yarattığı sorunlardan daha az risk taşır.

Türkiye'de enflasyonun borçlanma-emisyon-zamlar üçgeni içinde arttığı gözönüne alınırsa, kısa dönemde yapılması gereken, enflasyonu en az uyaran bileşimi bulmak olmalıdır. Bu, kolay bir yöntem değildir. Öncelikle en iyi bileşime uygun parasal büyüklüğe karar vermek gerekecektir. Durgunluktan çıkmayı başaramayan Batı ülkelerinin bir çoğunda "geniş para arzı" (dolaşımdaki banknot miktarı ile mevduatlar toplamı) hemen hemen sabit kalmaktadır. Bunun nedeni ise faizlerde oynayarak halkın banka mevduatına karşı ilgisinin azaltılmaması isteğidir. Dolayısıyla, vadeli mevduat değişmediği sürece geniş para arzı da değişmemektedir.

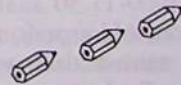
Buna karşılık "dar para arzı" (dolaşımdaki banknot miktarı ile vadesiz mevduat toplamı) ve "parasal taban" (dolanımdaki para miktarı ile Merkez Bankasındaki ihtiyat hesapları) hızla genişlemektedir. Yani talebi doğrudan uyaran parasal genişleme, artış göstermektedir. Bütün bunlara bakıldığında enflasyonu kontrol altına almak için hangi parasal büyüklüğe

bakılması gerektiği bir soru olarak durmaktadır.

Türkiye'de de Merkez Bankası yöneticileri Batı ülkeleri Merkez Bankaları yöneticileri gibi, Türk Lirasının istikrarını koruma için çalışmaktadır. Dolayısıyla parasal genişleme ile enflasyon arasındaki ilişkinin ne kadar sıkı olduğunun farkındadırlar. Bir başka söyleyişle Merkez Bankasının parasal genişlemeden duyduğu rahatsızlığı normal karşılamak gerekmektedir.

DİPNOTLAR

- 1) "Lessons of Economic Stabilization and Its Aftermath", The MIT press, New York, 1994.
- 2) Muammer Tekeoğlu, "Türkiye'de Enflasyona İlişkin Manipülasyonlar Üzerine Bir Eleştiri", Dünya gazetesi, 15 Haziran 1995.
- 3) Oğuz Esen, "Ekonomik Yaklaşımlar", İkbahar 1994, s. 26.
- 4) Ahmet Beyaslan ve Hürşit Güneş'in 3. İzmir İktisat Kongresine sunduktan tebliğlerdeki görüşler.
- 5) Rüştü Saraçoğlu "Hissedarlar genel kuru u olağan toplantı konuşmaları", Ankara, Nisan 1993, s. 4-5.
- 6) Dünya gazetesi, 25 Temmuz 1994, s. 1.
- 7) Saraçoğlu, A.g. konuşma.
- 8) A.g. konuşma.
- 9) Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Aylık Bülten, Ocak 1997.
- 10) T.C. Merkez Bankası, Aylık İstatistik Bülten, Aralık 1996.
- 11) A.g.e.

Akbank Yatırım Fonları: Yüksek getiri, yüksek güven

Fonda para var!

Akbank'ta en güvenli, en randımanlı yatırım alternatiflerinden biri de yatırım fonlarıdır. Üstelik, şimdi yeni düzenlemelerle Akbank Yatırım Fonları daha çok kazandırıyor.

Gelin Akbank'a; büyük, küçük tüm tasarruflarınızı Akbank güvencesinde en kârlı şekilde değerlendirin.

AKBANK

G ü v e n i n i z i n E s e r i

- Her gün 9.00-11.30 saatleri arasında A Tipi, 9.00-14.00 saatleri arasında ise B Tipi (Akfon, Akkarmafon) Yatırım Fonu Katılma Belgeleri'ni dilediğiniz Akbank şubesinden satın alabilir ya da geri satabilirsiniz. • 500 bin hissenin üzerindeki A Tipi Yatırım Fonları'nın geri satımında 2 gün önceden ihbar verilmesi gerekmektedir.
- Aynı gün yapacağınız alım satım işlemlerinde fiyat farkı yoktur.

Görüşler

MUHAMMED KARATAŞ

Dumlupınar Üniversitesi Hisarcık Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi

İstanbul Altın Borsası'nın Gelişmesinde Altın Rafinerisinin Rolü ve Türkiye'de Altın Rafinerisinin Kurulmasının Gerekliliği

GİRİŞ

Üstün özellikleri nedeni ile insanlığın bir tutkusu olan altın, doğa da sınırlı sayıda bulunduğu için tarih boyunca bütün devletlerin sahip olmak istediği ve zenginliklerin de ölçüsü olarak gördüğü en kıymetli maden olmuştur. Bu bağlamda da altın en eski yatırım aracı olmuştur. Bunun en temel sebebi; dünyanın her yerinde kolay bulunabilir ve istenildiği zaman da kolayca elden çıkarılabilir olmasıdır.

Altın, ekonomik kalkınmada ve toplumun sosyo-kültürel gelişmesinde öyle etkili olmuştur ki antik devirlerden itibaren çeşitli uygarlıkların doğmasında ve devrini tamamlamasında bir simge olmuştur. Öyle ki yaklaşık 7000 yıldır bir değer olarak çeşitli uygarlıkların rüyalarını süsle-

yip, değişik şekillerde kullanılmış ve hem ticari faaliyetlerin yoğunluk kazanmasına hem de medeniyetlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Zaman içerisinde altının kullanım alanları teknolojik gelişmelere paralel olarak sürekli artmıştır. Altın, sadece Türk ekonomisinde önemli bir potansiyele sahip olmayıp dünya ülkelerince de çokça talep edilen bir madendir. Bu nedenle talebin artması ve altın üretiminin arttırılamaması dünyanın çeşitli bölgelerinde altın piyasalarının oluşmasına neden olmuştur. Talepdeki çeşitlilik, dünya altın piyasalarının da çeşitlenmesini sağlamıştır. Piyasaların paralelinde de altın borsaları oluşmuştur.

Ülkemizde ve 26 Temmuz 1995 tarihinde İstanbul Altın Borsası faali-

yete başlamıştır. Altının geleneksel bir tasarruf aracı olması ve borsanın güvenli bir çerçevede faaliyetini yürütmesi mal piyasalarının hareket alanını genişletecektir. Altın ticaretini altın borsasına bağlı olarak yaygınlaştırmak pek çok alanda fırsat doğuracaktır. Bu fırsatların doğması ve Türkiye'nin bir altın ticaret merkezi haline gelebilmesi için altın rafinerisinin kurulması gereklidir. Türkiye'de altın rafinerisinin kurulmasından sonra Altın Borsasının işlem hacminde bir artış ve altın tedarik maliyetlerinde düşüş beklenmektedir.

İSTANBUL ALTIN BORSASI'NIN EKONOMİYE KATKISI

Türk ekonomisinin içinde uzun bir geçmişe sahip bulunan altın, yüzyıllardan beri üstlendiği değişik rollerle günümüze kadar gelmiştir. Ülkemizdeki altın piyasalarının gelişimi çerçevesinde altının önemi iyice artmıştır. Zaman zaman alternatif yatırım araçlarının içindeki getirisi azalsa da zaman zaman getirisini artırarak tasarrufların gözdesi olmuştur.

Türkiye aktif bir altın üretici ülke konumunda olmadığı halde, ekonomisindeki altın birikimi 5000 ton civarındadır. Bu miktar dünya altın stoğunun yaklaşık % 5'i civarındadır. Bu bakımdan Türkiye, altının bol ancak ekonomik kalkınmaya olan katma değerinin en az kullanıldığı ülkelerden birisidir. Ekonominin bu potansiyelinin fiiliyata geçirilmesi ülkemiz açısından çok önemli ve de güncel bir konudur⁽¹⁾

Yıllardır kuyumcular aracılığıyla pazarlanan altının borsada işlem görür olması, para politikalarına da yeni

bir boyut getirecektir. Ayrıca ülkemizde orta büyüklükte altın madeni rezervlerinin olduğu da bilinmektedir. Ancak bunlar yeterli teknolojinin bulunmaması nedeniyle işlenememiştir. Altın borsası bu alanda da yeni girişimlere imkan sağlayacaktır.

Türkiye'de kurulan Altın Borsası özellikle Rusya, Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkelere altın girişini artıracaktır. Altın ticaret yolları Türkiye üzerine yönelecektir. Bunun gerçekleşmesinde Altın Rafinerisinin kurulması ve standart altın üretimine geçilmesiyle altın girişi ile altın ticareti daha da artacaktır. Bu bağlamda; halkın elindeki altınların sahiplerinin kullanmadığı, modası geçmiş veya tamir gerektiren altın takıları (bilezik, kolye, küpe, yüzük, vb.) ve tasarruf amacıyla satın alınan külçe altınlar ve altın paralar (Cumhuriyet altını, ziynet altını, yabancı ülke altını) borsa kanalıyla ekonomiye kazandırılması için de gereklidir.

İstanbul Altın Borsası, öncelikle Türkiye'ye getirilen altının ithal merkezi olacak ve kuyumculuk sektörü belli standartta hammaddelerini borsa aracılığı ile karşılayacaktır. Zaman içinde gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de ödeme ve tasarruf olma fonksiyonunu kaybedip mal haline gelebilecektir. Yastık altından çıkan altın, bankacılık sistemi içine girecektir. Bankacılık sektöründe altına dayalı yatırım araçlarını yaymak için borsanın faaliyete geçmesi gerekirdi. Fizikî altın ticaretinin bir bölümünün gerçekleştiği Ortadoğu ülkelerine yakınlığı nedeni ile İstanbul Altın Borsası kısa sürede gelişecek ve İstanbul'un finans merkezi haline gelmesinde çok büyük bir rol oynayacaktır. Yatırımcı-

nın, altın sektörünün ve mali kesimin serbest rekabet şartları altında düzenli bir kurum içinde altın alım satımı gerçekleştirilmesi sağlanacaktır⁽²⁾. Bu gelişmeler; yatırım araçlarının sunulmasının ve finans piyasalarının çeşitlenmesini sağlayacaktır. İstanbul Altın Borsası ile bir nevi finansman piyasasının alt yapısı oluşturulmuştur.

Borsanın İstanbul'da açılması anlamlıdır. İstanbul sadece Ortadoğu'nun değil, Yakındoğu'nun da hem bankacılık ve sigortacılık hem de mali piyasalarında yerleşmiş bir finansal alt yapısına sahiptir. Türkiye'nin dünya altın arz ve talebini birleştirdiği bir noktada bulunmasından dolayı elinde bulunduğu avantajın değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki altınların da kurulacak rafineride standartlaştırılması ile İstanbul Altın Borsası üzerinden talebin yoğun olduğu Ortadoğu'ya ihracatı ile ekonomiye ek kaynak sağlanacaktır. Altın Borsası ile yatırımcılar yeni imkanlar tanıyacaklar ve böylece ekonomiye yeni plasman sağlanması kolaylaşacaktır. Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan çok büyük miktarda altın madenine sahiptirler. Üç ülkenin yıllık toplam kapasitesi 100 tonun üzerinde bulunmakta ve bu miktarı 150 tona kadar çıkarma imkanları vardır⁽³⁾. Eğer Türkiye'de bir rafineri kurulusu, Türkiye'nin Ortaasya'daki Türk devletleri ile olan ilişkileri dikkate alındığında; bu altın madenleri kurulan rafineri kanalı ile standartlaştırılarak Altın Borsasında işlem görmesi sağlanacak ve altın ihracatı artırılacaktır. Altına dayalı finansman araçlarının hem faaliyete geçmesi hem de çeşitlerinin artması ile piyasalara belirli bir oranda derinlik kazandırılıp belirli kişi ve kurumların piyasa üzerin-

deki etkisi azalacaktır. Finansal piyasalar ve bu piyasalardaki derinlik, piyasalara stabilizasyon sağlamakta ve sonuçta reel ekonomi açısından daha uzun vadeli plânlara yapılmasına imkan vermektedir. İstanbul Altın Borsası'nın kurulması ile altın piyasasına güven gelmiştir. Ayrıca altının ülke dışına çıkma ve gömüleme elastikiyetinin yüksek olması nedeni ile meydana gelebilecek riskleri azaltarak altın piyasasının gelişmesine olumlu yönde katkı yapmaktadır⁽⁴⁾.

Sağlayacağı bu katkılar sayesinde İstanbul Altın Borsası, ülke ekonomisine kazandırılacak yeni araçlar ile de ekonomik kalkınma ve büyümeye destek verilecektir. Plazman piyasaları arasındaki rekabetin yoğunluk kazanmasıyla ekonomiye canlılık gelecektir. Piyasalara kazandırılan stabilizasyon ile tasarruflara güven verilmiş olup, yatırımcıların yatırımlara korkmadan girmeleri teşvik edilmiş olacaktır. Makro ekonomik olarak istihdam artışı sağlanmış olacaktır. Ekonomik kalkınmaya katkısı oldukça büyük olan İstanbul Altın Borsası'nın yararları şunlardır⁽⁵⁾:

1- Altının tedarik edilmesinde maliyetler düşmekte, kuyumculuk sektörü daha ucuz faiz ile altın kredisi sağlama, işleme ve işletme imkanına sahip olabilmektedir.

2- Altın kaçakçılığının önlenmesi açısından ve uluslararası altın borsalarına entegre olunmasında avantaj sağlayıp dünya altın piyasa fiyatlarını hızla izlemek ve ayarlamak kolay olmaktadır.

3- Halkın elindeki altınların işletilmesine, ekonomiye kazandırılmasına altın işleme atölyelerinin geliştirilmesi-

ne ve bu kanalla istihdamın artırılmasına katkı sağlamaktadır. Yine altına dayalı mali ve finansal araçların bankacılık sektörü tarafından da kullanımının yaygınlaştırılmasıyla altına bağlı işlemlerde artış sağlanacaktır. Piyasada daha sağlıklı bir fiyat oluşumu meydana gelecektir. Altın ticaretinde piyasalara güven gelecektir. Halkın Altın Borsası hakkında bilgilendirilmesi kolaylaşacaktır.

4- Altın ticaretine açıklık ve elaniet gelecektir. Halkın elinde atıl şekilde duran altınları ekonomiye kazandırmak kolaylaşacaktır. Ayrıca işlenen altının % 40'ın ihraç edildiği dikkate alındığında altın; tekstil sektöründen sonra önemli ihraç kaynağı olabilecektir.

ALTIN RAFİNERİSİ ve TÜRKİYE'DE ALTIN RAFİNERİSİNİN KURULMASININ GEREKLİLİĞİ

Türkiye, dünyanın sayılı altın ithalatçılarından biridir. İran-İrak savaşı öncesi dünya beşincisiydi. Yılda yaklaşık 150 ton resmi kanaldan altın ithal edilmektedir. Bu nedenle işlenmiş süs, ziynet altınlarıyla hurda ve maden şeklindeki altınların belirli saflık derecelerine getirilebilmesi için bir altın rafinerisine ihtiyaç vardır. Çünkü altın borsasında altının işlem görebilmesi için çubuk ya da külçe şeklinde ve 995.0-999.0-999.9 saflıklarda olması gerekmektedir. Bunların ağırlıkları 350-430 Ons arasında değişmektedir. Kuyumculuk sektörü yılda 200 ton mücevher üretmektedir. Fakat potansiyel üretim 500 tonu bulabilecektir. Bu üretimin de olabilmesi için altın rafinerisine ihtiyaç vardır⁽⁸⁾.

Borsada işlem görecekt altınların belli bir standartta olması gerekmektedir. Altın borsasının amacına ulaşabilmesi için bankalarda altın depo hesaplarında toplanan hurda altının standart hale getirilmesi gerekiyor. Bunun için de altın rafinerisinin kurulması şarttır⁽⁷⁾. Şu anda İstanbul Altın Borsası'nda uluslararası rafinerilerde üretilen altınlar işlem görmektedir. Borsada işlem görebilecek altınlar -Rafineri olmadığı için- ithal edilmek zorunda iken halkın elindeki altınları borsa kanalıyla ekonomiye kazandırmak rafinerisiz mümkün görünmemektedir⁽⁸⁾.

Türkiye'de altın gümüş ile birlikte "Dore" halinde çıkarılıyor. Bunların ayrıştırılması gerekiyor. Ayrıştırma işleminin yapılabilmesi için bir rafineri şarttır. Altın bizim milli servetimizdir. Türkiye'nin topraklarından çıkartılan altının ülke sınırlarını terkettikten sonra yeniden ithal edilerek geri getirilmesi büyük bir döviz kaybına neden oluyor. Borsada işlem görecekt altınlar için de aynı durum sözkonusudur. Ülke dışına gönderilen altın-gümüş ayrışımında döviz kaybı şöyle olmaktadır: Altın ve gümüş alaşımı önce sigorta ettiriliyor. Sonra uçakla yurt dışına önceden banka tarafından saptanmış rafine şirketine gönderilip rafine parası ödenmektedir. Daha sonra kendi damgasını basan bu şirkete döviz ödenmektedir. Ülkeye getirilen altın borsaya alınmakta ve burada da borsa komisyonu ödenmektedir. Böylece ülke dışına ayrışımına gönderilen altın hem çok maliyetli olmakta hem de zaman kaybına uğramaktadır⁽⁹⁾.

Türkiye'de geleneksel olarak hurda altını eritme ve ayrıştırma iş-

lemleri ifraz ayar evleri tarafından sağlıksız ve güvenilirlikten uzak bir şekilde yüksek maliyetlerle yapılmaktadır. Hatta bu ifraz evlerinin bir çoğunda kimyager bile bulunmamakta ve kullanılan yöntemlerin ikelliği nedeniyle tam sonuç alınamamaktadır. Eğer mevcut sistem modernize edilmeden sürdürülürse, uluslararası standartta altın üretiminde yurt dışına bağımlı olunacağı gibi birtakım problemlerinde olması kaçınılmaz olacaktır⁽¹⁰⁾.

Bu problemler ise şunlardır;

1- Altına bağlı olarak döviz çıkışının artması.

2- Rafinaj işlemleri neticesinde üretilen altınların ekonomiye katkısı yurt dışına kayacaktır.

3- İşlem maliyetlerinin artması ve ayar bozukluklarından haksız kazançların oluşması.

4- Ekonominin büyümesine bağlı olarak meydana gelen altın tasarrufunun rafine edilmesinde sıkıntılarla karşılaşılması.

5- Bu gelişmelere bağımlı olarak İstanbul Altın Borsası'nın uluslararası piyasalarda rekabet gücünün zayıf kalması.

Ülkemizde kurulacak altın rafinerisi ile iç ve dış piyasalardaki hurda ve cevher altının standart külçe ve çubuklara dönüştürülmesi yanında kuyumculuk sektörüne de altın alışimlarından hazırlanmış yarı mamüller sunulabilecektir. Altının İstanbul üzerinden dünya piyasalarına satışı sağlanacaktır⁽¹¹⁾.

Altın sektörünün gelişmesinin doğal sonucu olarak Türkiye'de de

bir altın rafinerisinin kurulması beklenmektedir. Şu andaki şartlar altın rafinerisinin kurulmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü satış miktarı kadar altının hurda olarak kuyumculara geri döndüğü tahmin edilmektedir. Altın birikimlerinin harekete geçmesiyle bu miktarda artış görülecektir⁽¹²⁾. Nihai kullanımda ve hammadde olarak altının standartlaştırılması gereği, Türkiye'de altın rafinerisinin kurulmasını zorunlu hale getirecektir. Altın rafinerisinin kurulması ve altına dayalı finansal araçların geliştirilmesi ve uygulanması da en az altın borsası kadar önem arz etmektedir⁽¹³⁾. Rafinerinin kurulması için gereken fizibilite yapılmıştır. 1993 yılında yapılan fizibilite raporuna göre tesisin sabit yatırım maliyeti 100 ton kapasite için 6.8 milyon dolar olacağı ve işletme sermayesini oluşturması için de yaklaşık 3 ton külçe altına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir⁽¹⁴⁾. Kurulacak şirket kimlerin ortak olabileceği konusunda da çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kuruluşlar arasında Degussa, Bakırsan, Metalor, Sarkuysan gibi firmaların yanında özel şahıslarda girişimde bulunmaktadır⁽¹⁵⁾.

Rafinerinin kurulması için herhangi bir yasal değişiklik gerekmemekte ve mevcut Ticaret Kanunu'na göre bir anonim şirket kurulabilmektedir. İstanbul Altın Borsası'nın da dünyaca ünlü borsalar arasına girmesinin ön koşulunda bir altın rafinerisinin kurulması yatmaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu gereği; Orta-asya Türk Cumhuriyetlerinden ve Rusya'dan gelecek altınların da bu rafineride saflaştırılması ile İstanbul Altın Borsası'nın etkinliği Ortadoğu'ya kadar uzanabilecektir⁽¹⁶⁾.

Türkiye'de kurulacak rafinerinin uluslararası alanda kabul görmesi için Londra Altın Pazarları Birliği'nin mührünü taşıması gerekmektedir. Altın borsası yetkilileri, kurulacak rafineride Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın da altınlarını işlemek istiyorlar. Böylece rafineride hem maden hem de hurda halindeki altınlar işlenmiş olacak. Kurulacak rafinerinin kapasitesi yıllık yaklaşık 100 ton olarak planlanmaktadır. Halkın elinde yaklaşık 5 bin ton altının olduğu tahmin edilmektedir. Hurda altının %10-15'inin dahi rafineriye çekilmesi halinde önemli bir başarı elde edilmiş olacaktır. Çünkü 5 bin ton altının %15'inin parasal değeri 15 milyar dolar dolayındadır. Bu meblağın ekonomiye kazandırılması ise altın ticaret hacmini arttıracaktır⁽¹⁷⁾.

Altın rafinerisinin kurulması çalışmalarını İstanbul Altın Borsası ve Kuyumcular Odası ile yukarıda belirtilen kuruluşlar ortaklaşa yürütmektedirler. Kurulacak rafinerinin uluslararası piyasalarda geçerlilik alması için belli bir süre geçmesi gerekmektedir. Beş yıl olan kabul edilebilirlik süresini en aza indirmek için, dünyanın her yerinde altınları işlem gören ve bir numaralı rafineri kuruluşları ile işbirliği çalışmalarını yapılmaktadır.

Dipnotları

1) Karataş Muhammed, Tasarrufların Yönlendirilmesinde Altın Borsaları ve Türkiye'de Altın Borsası Uygulaması, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1996, s.8.

2) Demiralp Selçuk, "HDTM'nin Türkiye Altın Piyasasında Serbestleşme Çalışmaları ile İlgili Yasal Düzen-

lemeler.", World Gold Council, İstanbul 1994, s.30.

3) Karataş, a.g.e., s.158.

4) Kılıç Ali, "Bilanço", Nisan 1993, s.2,

5) Karataş, a.g.e., s.190-191.

6) Karataş, a.g.e., s.151

7) Yardımcı Salih, "İstanbul Altın Borsası'nda Altın Standardı ve Kurulacak Rafinerinin Sisteme Katkıları", World Gold Council, İstanbul 1994, s.40.

8) Ünsaç Sabahattin, Dünya Gazetesi İstanbul Altın Borsası Özel Eki, 26 Temmuz 1995, s.10.

9) Karataş, a.g.e., s.149.

10) Özbay Remzi, Yıldırım Sevdil, Türkiye'de Altın Piyasalarının Yeniden Yapılanması Çerçevesinde Yeni Mali Araçlar, Kurumsal ve Yasal Düzenlemeler, Nisan 1994, s.37.

11) Akman Murat, "Türkiye'deki Altın Arz ve Talebinin Değerlendirilmesi ve İstanbul Altın Borsası'nın Bu Sisteme Katkıları", World Gold Council, İstanbul 1994, s.19.

12) Aytoğu K. Rasim, Milliyet Gazetesi İstanbul Altın Borsası Özel Eki, 26 Temmuz 1995, s.19.

13) Milliyet Gazetesi, 4 Ekim 1995, s.8.

14) Özbay, a.g.e., s.37.

15) Şener Nedim, Akman Vedat, İstanbul Altın Borsası ve Dünya'daki Örnekleri, İstanbul 1994, s.88.

İnceleme

Yrd. Doç. Dr. HARUN TERZİ

Karadeniz Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

İHSAN GÜNAYDIN

Karadeniz Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Araştırma Görevlisi

Bütçe Açıklarının Yapısı ve Artışı Üzerine Bir İnceleme: 1980–1995 Dönemi

Giriş

Bütçe ve/veya kamu açıkları gerek teorik gerekse ampirik araştırmalar yönünden güncelliğini korumakta ve önemli bir araştırma konusu olmaya devam etmektedir. Bu çalışmada bütçe açıkları irdelenirken konuya ampirik olarak yaklaşmış ve 1980 sonrası dönem esas alınmıştır. Bu çalışmada bütçe açıkları iki ana bölümde incelenmiştir. İlk bölümde bütçe açıklarının 1980-1995 dönemi 15 yıllık bir dönemde meydana gelen değişimleri incelenmiş. İkinci bölümde bütçe gelir, harcama ve açıklarının zaman serisi özellikleri ekonometrik olarak incelenerek, bütçe gelir ve har-

camalarının ko-entegre olup olmadıklarını ve de bütçe açıklarının kontrol altına alınabilir bir özellik sergileyip sergilemediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bütçe açıkları bir dönem içinde olağan kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki farktır. Bütçe açıklarının varlığı kamu kesiminin borçlanmasını bir zorunluluk haline getirmektedir. Diğer bir ifadeyle kamu kesiminin borçlanması kamu gelirlerinin yetersizliği ve/veya kamu harcamalarının aşırı artışı sonucu ortaya çıkan bir gerekliliktir. 1975 yılından beri Türkiye'de bütçe gelirlerinin her zaman bütçe harcamalarının altında olduğunu ve özellikle 1986'dan itibaren büt-

çe açıklarında önceki yıllara göre önemli artışlar meydana geldiği görülmektedir. Bu artışın nedeni, reel anlamda bir yandan bütçe gelirleri artarken diğer yandan bütçe giderlerinin de artmasıdır. 1980 sonrası uygulanan ekonomik istikrar ve kalkınma politikaları ile Türkiye'de ekonomi politikalarının temel amacı devletin ekonominin bütünü içerisindeki yerini küçültmek ve piyasa mekanizmasının etkinliğini artırmaktır. Ancak konsolide bütçe harcamalarının ve bütçe açıklarının GSMH içindeki payının özellikle 1991'den itibaren önemli artış göstermesi uygulanan politikaların belirlenen hedeflere ulaşmadığını göstermektedir.

Bütçe açıklarının önemli boyutlara ulaştığı ekonomilerde bu açıkların kontrol altına alınabilmesi ancak hükümetin bütçe gelir ve giderleri konusunda önemli istikrar programlarını uygulamasıyla ve ekonomide yapısal değişikliğe gitmesiyle veya bütçe dengliği uygulamasının yasal bir zorunluluk olarak uygulanmasıyla mümkün olabilecektir. Barro (1979, 1986) ekonomide uygulanan önemli yapısal değişikliklerin bütçe açıklarının büyüklüğü üzerinde belirleyici önemli bir rol oynadığına dair ampirik bir bulgu mevcut olmadığını ileri sürmüştür. Barro bir ekonomide bütçe açığı serilerinin geçmiş dönemlerde gösterdiği eğilime benzer bir eğilim göstereceğini ve de bugünkü bütçe açıklarının nedenini belirleyen en önemli faktörün geçmişteki bütçe açıklarının nedeni ile benzerlik göstereceğini ileri sürmüştür.

Türkiye'de özellikle 1974-80 döneminde bütçe harcamalarında ve açıklarında önemli artışlar olmuştur.

Bütçe harcamalarının GSMH içindeki payı % 28'lere, bütçe açıklarının GSMH içindeki payı da % 2'lere ulaşmıştır. Bu dönemde arka arkaya yaşanan petrol şokları ve dünya ekonomik konjonktüründe görülen olumsuz gelişmelerin Türk ekonomisine yansımaları da önemli rol oynamıştır. 1980 sonrası dönemde uygulanan liberal ekonomik politikalar çerçevesinde kamu sektörünün ekonomideki payının küçültülmesi eğilimine paralel olarak kamu harcamalarının payı % 28'lerden yaklaşık % 23'lere gerilemiştir. 1984-95 döneminde bütçe açıklarında önemli artışlar olmuş ve bu gelişmeler bütçe harcamalarında tasarruf sağlamaya yönelik çeşitli tedbirlerin alınmasına neden olmuştur. Reel veriler dikkate alındığında bütçe gelirlerinin artışına paralel olarak bütçe harcamalarında da artış olduğu ve 1980 sonrası dönemde bütçe açıklarının 6.418 ile 65.093 milyon TL (nominal olarak -96592 ile -316576000 milyon TL) arası değiştiği, her yıl bütçe açığının mevcut olduğu ve bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılama oranı % 73-% 94 arası olduğu görülmektedir.

Bütçe gelir ve giderlerini oluşturan seriler arasındaki ilişkinin uzun dönemde geçerli - yani durağan (stationary) - olup olmadığının belirlenmesi ancak serilerin zaman serileri özelliklerinin incelenmesi ile mümkün olabilecektir. Bu amaçla bu çalışmada bütçe açıklarını ve bu açıkların zaman içindeki seyrini analiz edebilmek amacıyla değişkenlerin zaman serileri özellikleri incelenmiştir.

Konsolide bütçe açıklarının GSMH içindeki yüzde oranları zaman zaman gerilemiş olmakla birlikte ge-

nel trendin bütçe açıklarının artması yönünde olduğu anlaşılmaktadır. 1981 yılında bütçe açığının GSMH'ya oranı % 1.2 iken 1991'de % 5.25'e ve 1993'de % 6.66'ya çıkmış ve 1995'de ise bu oran % 4.14 olmuştur. Bu sonuçlara bakarak bütçe açıklarının azaltılması yönünde uygulanan programların etkili olmadığı söylenebilir. Konsolide bütçe harcamalarının yıllar itibariyle gösterdiği seyri ve GSMH içindeki yüzdesini incelediğimizde 1980-90 dönemi bütçe harcamalarının GSMH içindeki payının azalma eğilimi gösterdiği ve özellikle 1986 döneminde bu oranın % 16.24 olduğu, ancak 1991 yılından itibaren genel trendin tekrar bir artış gösterdiği dikkati çekmektedir. Konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki payı ise 1980-95 dönemi % 13.62-19.35 arası bir değişme gösterdiği 1983-89 dönemi azalma trendi göstermekle birlikte 1990'dan itibaren artış trendine girdiği görülmektedir.

Bütçe gelir ve harcama rakamlarını incelediğimizde bütçe gelirlerindeki artışın % 5.58-% 10.34, bütçe harcamalarındaki artışın % 8.08-% 17.59 ve bütçe açıklarındaki artışın % 0.96-% 82.78 arası bir değişme gösterdiği ve bütçe harcamalarının artış gösterdiği bazı yıllarda bütçe açıklarının artış göstermediği dikkati çekmektedir. 1984 yılında bütçe harcamaları 1983 yılına kıyasla % 65.16'dan % 46.78'e gerilerken bütçe açıkları % 53.57'den % 131.90'a yükselmiş ancak bütçe gelirlerindeki artış % 66.18'den % 39.85'e düşmüştür. Bu sonuç bize bütçe açıklarının artmasında bütçe harcamalarındaki artış hızının azaldığı bazı yıllarda bütçe gelirlerindeki artış hızının azalmasının da önemli rol oynadığını göstermektedir.

Bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılama oranı % 94-73 arası değiştiği ve 1985 yılından itibaren bu oranın azalma eğilimi göstererek % 85'in altında seyrettiği görülmektedir. Konsolide bütçe gelirlerinin GSMH'daki yüzde oranları 1980-85 dönemi dalgalanmalar göstermektedir. 1986-89 dönemi % 13.62-13.98 arası bir değişme ile daha istikrarlı bir trend özelliği göstermekte ancak bu dönemde devletin gelir idaresinin milli gelirden daha az bir pay aldığı sonucunu ve dönemde etkin bir gelir politikasının izlenemediğini ortaya koymaktadır. Aynı dönemde bütçe harcamalarının GSMH içindeki yüzdesi % 16.24-17.21 arası 1980 sonrası diğer yıllara göre düşük bir oran eğilimi göstermekle birlikte bu dönemlerde bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılama oranları % 81-86 arası değiştiği görülmektedir.

1986-90 döneminde bütçe açıkları 1980-85 dönemine göre önemli artışlar göstermiştir. 1990'dan itibaren bütçe harcamalarının GSMH içindeki yüzdesi önceki yıllara göre önemli artışlar göstermiş ve 1993 yılında % 24.55 gibi 1980 sonrası dönemin en yüksek değerine ulaşmıştır. 1990'dan itibaren kamu harcamalarının GSMH içindeki oranının önemli artışlar gösterdiğini, buna karşın aynı dönemde gelir idaresinin milli gelirden giderek daha çok pay aldığı görülmektedir. Ancak bütçe açıklarının da aynı dönemde önemli artışlar göstererek 1980 sonrası dönemin en yüksek rakamlarına ulaşmıştır. Bütçe açıklarının GSMH içindeki oranı incelendiğinde ise genellikle bir artış eğiliminin olduğu ve özellikle 1990'dan itibaren GSMH içindeki yüzdesinin % 2.97-6.66 gibi önemli rakamlara çıktı-

ğı görülmektedir. 1990 sonrası dönemde bütçe gelirlerinin ve harcamalarının GSMH içindeki payı artış eğilimi göstermiş ancak bütçe açıklarının GSMH içindeki oranı da bir artış trendine girmiştir.

1990 sonrası dönemde bütçe açıklarının azaltılması yönünde uygulanan politikaların başarılı olmadığı söylenebilir. Oysa 1980-89 dönemi bütçe açıklarının GSMH içindeki oranı % 3.26-1.2 gibi, 1990 sonrası döneme göre daha düşük bir seyir izlediği görülmektedir. Bütçe açıklarının 1990 yılından sonra önemli artışlar gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç 1990 sonrası dönemde bütçe harcamalarının azaltılmadığı gibi etkin bir gelir politikasının da izlenemediğini göstermektedir.

Son 15 yılda bütçe açıkları bazı yıllar hariç genelde artış eğilimi göstermektedir. Bunun nedeni olarak da bazı dönemlerde bütçe harcamalarındaki artış eğiliminin değil bütçe gelirlerindeki azalış eğiliminin olduğu görülmektedir. Bazı dönemlerde ise bütçe gelirleri artış eğilimi gösterdiği ve bütçe harcamalarındaki artış hızının bütçe gelirlerindeki artış hızından fazla olması nedeniyle bütçe açıklarının genelde artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle bütçe açıklarının azaltılması için harcamaların kısılması yanısıra etkin bir gelir politikası ile konsolide bütçe gelirlerinin artırılması ve böylece devletin daha etkin vergi gelir yönetimiyle bütçe açıklarını küçültmesi mümkün olabilecektir.^(*)

Sonuç ve Değerlendirme

Bütçe açıkları Türkiye gibi gelişmekte olan bir çok Latin Amerika ül-

kesinde de makroekonomik denge- nin bozulmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle bütçe açıklarını karşılama da vergi ve diğer gelir politikalarının yetersiz olması bu ülkelerde bütçe açıklarının finansmanında borçlanma ve merkez bankasının kaynaklarından karşılanmasına neden olmuştur. Latin Amerika ülkelerinden Arjantin'de bütçe açıklarının GSMH içindeki payının % 21.8'den % 1.8'in altına düşürülmesinde bir çok kamu kuruluşunun özelleştirilmesi etkin olmuş, uygulanan ekonomik istikrar programının temelinde bütçe açıklarının kontrol altına alınması öncelikle hedeflenmiştir. Bütçe açıklarının kontrol altına alınması ile 1990'da % 18.000'lerde olan enflasyon 1992'de % 3.7'ye indirilmiştir.

Bütçe açıklarının kontrol altına alınmasında başarılı olan ülkelerde uygulanan bütçe gelirlerini artırmaya yönelik politikalar öncelikle birincisi, vergi sisteminin etkinliğini ve verimliliğini artırmak amacıyla gerekli vergi reformunu yaparak, vergi kaçacağını önleyici etkin vergi yöntemini kurulmasını; ikincisi, kamu mallarının gerçek maliyetini yansıtacak bir fiyat politikası izlemesini; üçüncüsü ise, devletin ekonomideki payını küçültmek amacıyla kamuya ait firma ve kuruluşların özelleştirilmesini hedeflemiştir (Edwards, 1995).

(*) 1990 yılı Ekonomik Raporu'ndaki OECD kaynaklı GSYİH'ya göre OECD ülkeler içinde Türkiye'nin milli gelirden vergiler yoluyla aldığı pay artmamıştır. Bu oran 1980 için milli gelirin % 18.6 vergi olarak alırken zaman zaman % 14.3'e kadar gerilemişken 1989 yılında % 19.4 düzeyine çıkmıştır. Bu rakamlar diğer OECD ülkelerinde % 25'lere kadar çıkmaktadır.

Türkiye'de 1980'den itibaren gerek enflasyonla mücadele için gerekse devletin ekonomideki payını küçültmek için bütçe harcamalarını ve açıklarını azaltmaya yönelik ekonomik programlar uygulamaya konmuştur. Bu çalışmada 1980 sonrası uygulanan politikalarla kamu kesimine yönelik yaklaşım değişikliğinin devlet bütçesi ve bütçe açıkları üzerindeki etkisini görebilmek için ekonometrik bir inceleme yapılmıştır.

1980 sonrası uygulanan politikaların Türkiye'de bütçe açıklarının seyirini ne ölçüde etkilemiştir? İstikrar programları konsolide bütçe açıklarının azaltılmasında başarılı olmuş mudur? Bütçe açıkları tamamen kontrol edilemez bir durumda mı, yoksa kontrol altına alınabilir bir özellik mi göstermektedir? Bu çalışma temelde bu soruların cevaplandırılmasına ve alınabilecek olası ekonomik önlemler ile istikrar programlarına yön verebilmek amacıyla yapılmıştır.

Türkiye'de konsolide bütçe açıklarının 1980 sonrası dönemde artış trendi gösterdiği bütçe gelirlerindeki artışla birlikte bütçe harcamalarının da arttığı ancak bütçe harcamalarındaki artışın fazla olması bütçe açıklarının yıllar itibarıyla artmasına neden olmuştur. Bu sonuç gerek bütçe harcamalarının kısılmasının gerekse etkin bir gelir politikasıyla bütçe gelirlerinin artırılmasının gerçek anlamda uygulamada başarılı olmadığını göstermektedir. Ancak zaman serileri analizini esas alan ampirik bulgular 1980 sonrası dönemde bütçe açıklarının artmasına rağmen bütçe gelir ve harcama serilerinin birlikte hareket ettiğini ve aralarında bir ko - entegrasyon ilişkisinin var olduğunu göster-

mektedir. Bu önemli bulgu bütçe açıklarının kontrol edilebilir bir özelliğe sahip olduğunu, bütçe gelir ve harcama serilerinin yaklaşık olarak benzer oranlarda artış gösterdiğini göstermektedir. Diğer bir anlamda bütçe açıkları tamamen kontrol dışı bir konumda olmadığını ve denk bütçenin gerçekleştirilmesinin mümkün olabileceğini göstermektedir.

Bütçe açıklarını azaltmada esasen konsolide bütçe gelirlerini artırmaya yönelik etkin bir gelir/vergi politikası ile bütçe harcamalarını kontrol altına alacak bir harcama programı ile bütçe açıklarının minimuma indirilmesi mümkündür. Konsolide devlet bütçesi harcamalarının GSMH içindeki payının son 15 yıllık gelişimi incelendiğinde bütçe harcamalarının GSMH içindeki payının 1986-90 dönemi nisbi bir düşme göstermekle birlikte 1990 sonrası dönemde tekrar bir artış trendine girmesi 1980 sonrası dönemde devletin ekonominin bütünü içerisinde yerini küçültmeye yönelik uygulanan politikaların başarılı olduğu söylenemez. Ayrıca konsolide bütçenin kamu kesiminin tamamı olmayıp, büyük bir kısmı olduğu dikkate alınırsa devletin ekonomideki ağırlığının azalmasının aksine arttığı anlaşılmaktadır.

Bütçe açıklarının giderilmesinde ve denk bütçenin sağlanmasında bütçe gelirlerinin artırılmasının gerekliliği yanısıra bütçe harcamalarının azaltılmasının da kaçınılmaz olduğu bir gerçektir. Bu amaçla özelleştirmenin ne kadar gerekli ve önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

Akalın, G., (1993) "Türkiye'de Bütçe Harcamalarının Genel Bir Değerlendirmesi", Türkiye'de Bütçe Harcamaları: IX. Türkiye Maliye Sempozyumu, 6-8 Mayıs", Ç.Ü. İİBF-Maliye Bölümü, Silifke, ss. 209-24.

Barro, R.J., (1979), "On the Determination of the Public Debt", Journal of Political Economy, 87, October, pp. 940-72.

(1986) "U.S. Deficit Since World War I", The Scandinavian Journal of Economics, 88, March, pp. 195-22.

Dickey, D. A., and Fuller, W.A., (1981) "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root", Econometrica, 49, pp. 1057-72.

Edwards, S., (1995) "Public Sector Deficits and Macroeconomic Stability in Developing Economies" (in Budget Deficits and Debt: Issues and Options), A symposium Sponsored by The Federal Reserve Bank of Kansas City, pp. 307-74.

Hakkio, S. C., and Rush, M. (1986) Co-integration and Government's Budget Deficit, Federal Research Bank of Kansas City Research Working Paper, RWP 86-12, Kansas City.

Johansen, S., (1988) "Statistical Analysis of Co-integration Vectors", Journal of Economic Dynamic and Control 12, pp. 231-54.

Johansen, S. and Juselius, K., (1990) "Maximum Likelihood of Estimation and Inference on Co-integration-With Application to the

Demand for Money", Oxford Bulletin of Economics and Statistics 52 pp. 169-210.

Dickey, D. A., William, R.B., and Robert, B.M., (1986) "Unit Roots in Time Series Models: Tests and Implications" The American Statistician, February pp. 12-26.

DiE, (1996) İstatistik Göstergeler 1923-1995, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, s.428.

MacKinnon, J.G., (1991) "Critical Values for Cointegration Tests", Long-Run Economic Relationships: Readings in Cointegration (Eds: R.F. Engle and C.W.J. Granger), Oxford University Press, New York, pp. 266-76.

Önder, İ., Kirmanoğlu, H. ve Kartallı, Y., (1995) "Kamu Açıkları ve Kamu Borçları: Teori ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler", Türk Harb-İş Sendikası, Ankara.

T.C. Maliye Bakanlığı, (1995) Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995), Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Gözden Geçirilmiş 2. baskı, sayı 5, Ankara, s. 39.

Ayin Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

1997 Nisan ayı, ekonomik olaylar bakımından nispeten durgun, fakat sosyo-politik olaylar bakımından bir hayli yoğun geçmiştir. Sekiz yıllık zorunlu eğitim konusu, dini duyguları istismar eden boyutlara dönüşmüştür. Hac tarifesi, din avcılığı ve istismarı gösterisi haline getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel değerleri, Cumhurbaşkanı tarafından sık sık ele alınması, kamuya açıklama gereken konular olmuştur. Milli Güvenlik Kurulunun 28 Şubat 1997 tarihindeki toplantısında, irtica eğilimlerine dikkat çekilerek, kesin önlemler alınması kararlaştırılmış, Sincan ve Erzurum olayları ve Silahlı Kuvvetlerin politik tartışmaların içine çekilmesi çabaları sorunlar yaratmıştır. Bunların yanında Kurban Bayramı tatili de ekonomik olayların durgunluğunu etkilemiştir. Medyanın canlı tutmaya gayret gösterdiği "Hükümet Krizi Olacak" yaklaşımı da Nisan ayı olaylarının ağırlığını politik arenaya taşımıştır.

Bu genel manzara içinde, bir banka genel müdürü (Tarişbank Genel Müdürü Nazım Dörtbudak) ekonomik göstergelerin kriz gösterdiğini şöyle açıklamaktadır: Bütçe açığı, denk bütçe iddiasına karşın, katrilyonlarca açık vermeye doğru gidiyor. Kaynak ve havuz politikaları fos çıktı. Faizler üçlü rakamlara yürüyor. Merkez Bankası rezervleri hızla eriyor. Uluslararası piyasalarda kredi notumuz sürekli düşüyor. Dış borç maliyetleri yükseliyor. Enflasyonun gidişi kötü.

Gerçekten, 13 Aralık 1996'da 18 milyar 66 milyon dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi, 11 Nisan 1997'de 15 milyar 680 milyona gerilemiştir.

DİE; 1996 yılı büyüme hızını % 7.8 ve kişi başına GSMH'nin 2.928 dolar olduğunu açıklamıştır. Türkiye'nin esas ekonomik sorununun, yapısal reformlar yerine getirilmeden, enflasyonun ve iç talebe dayalı büyüme, ithalatı körüklemekte, dış ödemeler dengesi bozulmakta ve döviz krizine yol açmaktadır. Bu nedenlerle ekonomi soğutulmalı, büyüme, üretim ve ihracata dayandırılmalıdır.

IMF heyeti Nisan ayı içinde yaptığı incelemelerde, Hazine nakit açığının 1997'nin ilk 3 ayında 4.5 trilyona ulaştığını tespit etmiş, açıkların giderilmesi amacı ile, vergi reformunun, kayıtdışı ekonomi ve sosyal güvenlik reformunun konularını inceleyerek, ekonomik istikrar konusunun ele alınmasını önerdiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin 1997 dış borç ödemesi 12.35 milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. Bu borcun 2.6 milyarı bu yılın 3.5 ayı içinde ödenmiştir. Türk-İş ise yaptığı tespitlere göre 1996 sonunda dış borç 75.4 milyar dolara, iç borç ise 3 katrilyon 149 trilyon liraya ulaşmış bulunmaktadır.

Özelleştirme konusunda IMF, Türkiye'nin orta vadeli istikrar programının benimsenmesine, 3 yıl içinde 15 milyar dolarlık özelleştirmeyi hedeflemektedir. Ancak, bu alanda uygulamanın yavaş yürümesi, iyimser olmayı zorlaştırmaktadır.

Sanayi üretiminde yavaşlama sürmektedir. DİE sanayi üretim indeksi, Ocak ayında 112.5 iken Şubat ayında 97.3'e inmiştir. Bu durumun, ekonomiyi soğutma başlangıcı olduğunu ümit etmek mümkündür.

Ekonomi için olumsuz bir durum da emisyon ve dolar kurunun hayli artışlarıdır. Emisyon artışı Nisanın 10'u ile 16'sı arasında 223.4 trilyon olmuştur. Bu artışın kamu personeline ve emeklilerine yapılan ek zamlardan dolayı olduğu anlaşılmaktadır. Dolar kuru da Mart sonunda 127.500 lira civarında iken Nisan sonunda 135.000 liraya ulaşmıştır.

Sosyo-ekonomik manzaranın genel olarak karamsar görüldüğü bu dönemde, biraz ümit verici olay, ihracatın geliştirilmesi zorunluluğuna yönelik çalışmaların yapılmasıdır. Aşağıda bu hususta da açıklama yapılmıştır.

MALİ KONULARLA İLGİLİ OLAYLAR

Kurumlar Vergisinde ve Vergi Usul Kanununda Yeni Düzenlemeler

Resmî Gazetede yayımlanan 56 seri numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği; kurumların geçmiş yıl zararlarının kaynağına bakılmaksızın % 20 oranlı Kurumlar Vergisi matrahından indirileceğini açıklamıştır.

Maliye Bakanlığının 256 sıra numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, KDV beyannamelerine ilişkin yıllık bildirim verme zorunluluğunda olan mükellefler için yeni hükümler getirdi.

KDV Uygulamasına Açıklık Getirildi

Resmi Gazetede yayımlanan Katma Değer Vergisi Genel Tebliği; imalatçı tanımına girmeyen mükelleflerin, Dış Ticaret Müsteşarlığınca, "Sektörel Dış Ticaret Şirketi" sayılan kuruluşlara ilişkin kaydıyla yaptıkları teslimlerde, özel finans kurumlarıncı ihraç kaydı ile mal teslimlerinin tecil-terkin uygulamasından yararlandırılması uygun görüldü.

Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu (AFİF) Yeniden Uygulanmaya Başladı

Akaryakıt ürünlerinin fiyatlandırılmasında alınan % 15 oranındaki AFİF kesintisi, 16 Nisan 1997'den itibaren yeniden uygulamaya kondu. Bu durumda iki ay önce fiilen durdurulan bu kesinti, akaryakıt zammına yol açacaktır. Nitekim bu ay sonuna doğru şimdilik % 7 oranında yapılmıştır.

Asgari Ücretle Beraber SSK Prim Tabanının Yükseltilmesi Sorun Yarattı

11 Nisan 1997 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak 1 Marttan itibaren geçerli olan asgari ücretin artırılması dolayısıyla Sosyal Sigortalar Kurumu; prim tabanının işveren tarafından ödenmesi gereken kısmı, "taban tamamlama" adı altında artırılmıştır. Bu uygulama ile ilgili genelgenin yayımlanması üzerine, ilgili müesseselerde hazırlanan bordroların iptal edilmesi ve yeni SSK primleri esasına göre hazırlanması zorunlu olmuştur. Bu durum hem prim tabanının asgari ücretin üstüne çıkmasına, hem de ek bildirelerin hazırlanması dolayısıyla muhasebecilerin işini çok zorlaştırmıştır.

DIŞ TİCARET İLE İLGİLİ OLAYLAR

Özel Statülü Şirketlere İthalat Kolaylığı

"Dış Ticaret Sermaye Şirketleri" ve "Sektörel Dış Ticaret Şirketleri" ile ilgili Dış Ticaret Müsteşarlığının, Dahilde İşleme Rejimi Tebliğinde yapılan değişiklik ile, bu şirketlerin, teminata bağlanmadan ithal edebilecekleri mal tutarı miktar artırıldı. Türk Eximbank'ın Merkez Bankası nezdindeki "teminat sigortası" hesabına it-

halattan doğan gümrük vergileri tutarının % 1'ni yatırımları halinde, son bir yıllık ihracatları kadar dahilde işleme rejimi kapsamında, ithal imkanı sağlandı.

Türk Demir Çeliğine ABD'den Anti-Damping Cezası

ABD demir çelik üreticilerinin Türk demir çeliğine karşı açtıkları anti-damping soruşturması ülkemiz aleyhine sonuçlandı ve bu durumda Türk demir çeliğine % 15-40 arasında geçici vergi uygulaması kesin vergiye dönüştü. Bu olay Türkiye'nin 60 milyar dolarlık bir pazarı kaybetmesi demektir.

İplik ihracatımıza AB'nin uyguladığı anti-damping vergisinin sıfırlanması, bu bakımdan olumlu bir durum yaratmıştır.

Dış Ticaret Açığı

DİE tarafından açıklanan 1996 Ocak-Ağustos dönemi dış ticaret rakamları şöyledir. İhracatımız, 1995'in aynı dönemine göre % 8.7 artarak 14 milyar 670 milyon dolar, ithalatımız ise % 26.7 artarak 27 milyar 334 milyon dolar olmuştur. Aynı dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı % 53.7'ye gerilemiştir. Bu oran 1995 Ağustos ayında % 56.4 idi.

İhracatımızın yeterli bir artış gösterememesi ve dış ticaret dengesinin bozulması karşısında Dış Ticaret Müsteşarlığı bir çalışma yaparak, ihracatımızın 1997 yılında % 30 civarında artmasını sağlayacak hususları tespit etmiştir. Bu husustaki öneriler şöyle özetlenebilir:

- Bavul ticaretinin yasallaştırılması,
- Sınır ticaretinde mal gruplarının genişletilmesi,
- Tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinin ihracatının teşviki,
- Zeytinyağı ihracatında fon kesintisinin kaldırılması,
- Fındık ve fındık mamülleri ihracatının ABD ve Japonya gibi büyük pazarlara yönlendirilmesi,
- KOBİ'lerin ihracata yönlendirilmesi ve teşvik edilmesi,
- Uluslararası devlet ihalelerine katılan Türk müteahhitlerinin ve ihracata yönelik proje geliştiren sanayicilerin desteklenmesi,
- İhracatçıların KDV alacaklarının zamanında ödenmesinin sağlanması,
- İhracatın desteklenmesi için fon sağlanması.

Yolcu Taşıma Araçlarında Yaş Sınırı

25 Nisan 1997 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan "Seyahat Acenteleri Yönetmeliğinin Bazı Maddelerini Değiştiren Yönetmelik" ile, seyahat acentelerinin transfer ve turlarda kullandıkları yolcu taşıma araçlarında şu niteliklerin bulunması zorunlu hale getirilmiştir: Araçlar en çok 8 yaşında olacak ve araçlarda havalandırma, soğutma ve ısıtma donanımı bulunacak. Ayrıca her 15 koltuk için bir yangın söndürme cihazı yanında, zorunlu mali mesuliyet ve koltuk sigortası ve acente personelinin kaza sigortası yapılması gerekecek.

Fiyat İndeksleri

1997 Nisan ayında DİE rakamları ile tüketici fiyatları indeksi aylık % 6.6, yıllık % 77.2. Toptan eşya fiyatları indeksi aylık % 5.5, yıllık % 72.8 olmuştur.

ZAMLAR

- Etibank Seydişehir Alüminyum Tesislerinde üretilen külçe alüminyum fiyatlarına 7 Nisan 1997'den itibaren % 0.16 – 2.11 oranlarında zam yapıldı.
- Akaryakıt ve tüpgaza 29 Nisan 1997'den itibaren ortalama % 7 zam yapıldı.
- Seka ürünlerinden kâğıt ve karton fiyatları 29 Nisan 1997'de % 5 – 10.5 artırıldı.
- Tekelin ürettiği ve ithal ettiği sigaralara ve içkilere 1 Mayıs 1997'den itibaren % 25 zam yapıldı.
- THY iç hat yolcu ücretlerine 1 Mayıs 1997'den itibaren % 10 zam yapmıştır.

SİZ DE ABONE OLUN!

«Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi»ne abone olanlar,
«Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi»ni önce okuyanlardır.

Adı Soyadı :

Firma Adı :

Adres :

Posta Kodu : Tel:

- Abone olmak istiyorum.
 Yeniden abone olmak istiyorum.
 Lütfen temsilcinizi gönderin (İstanbul'da oturanlar için).

«BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR» Aylık Dergi, 12 sayı için 1997 Yılı Abone Koşulları;

YURT İÇİ

- 6 Aylık: 1.440.000.- TL
 1 Yıllık: 2.400.000.- TL

YURT DIŞI

- 6 Aylık 25 \$
 1 Yıllık: 40 \$

Not: Öğrencilere % 40 indirim yapılmaktadır.

Abone bedeli (.....) TL, aşağıdaki işaretli banka hesabınıza havale edilmiştir.

T. İş Bankası
Cağaloğlu Şubesi
Hesap No: 256319

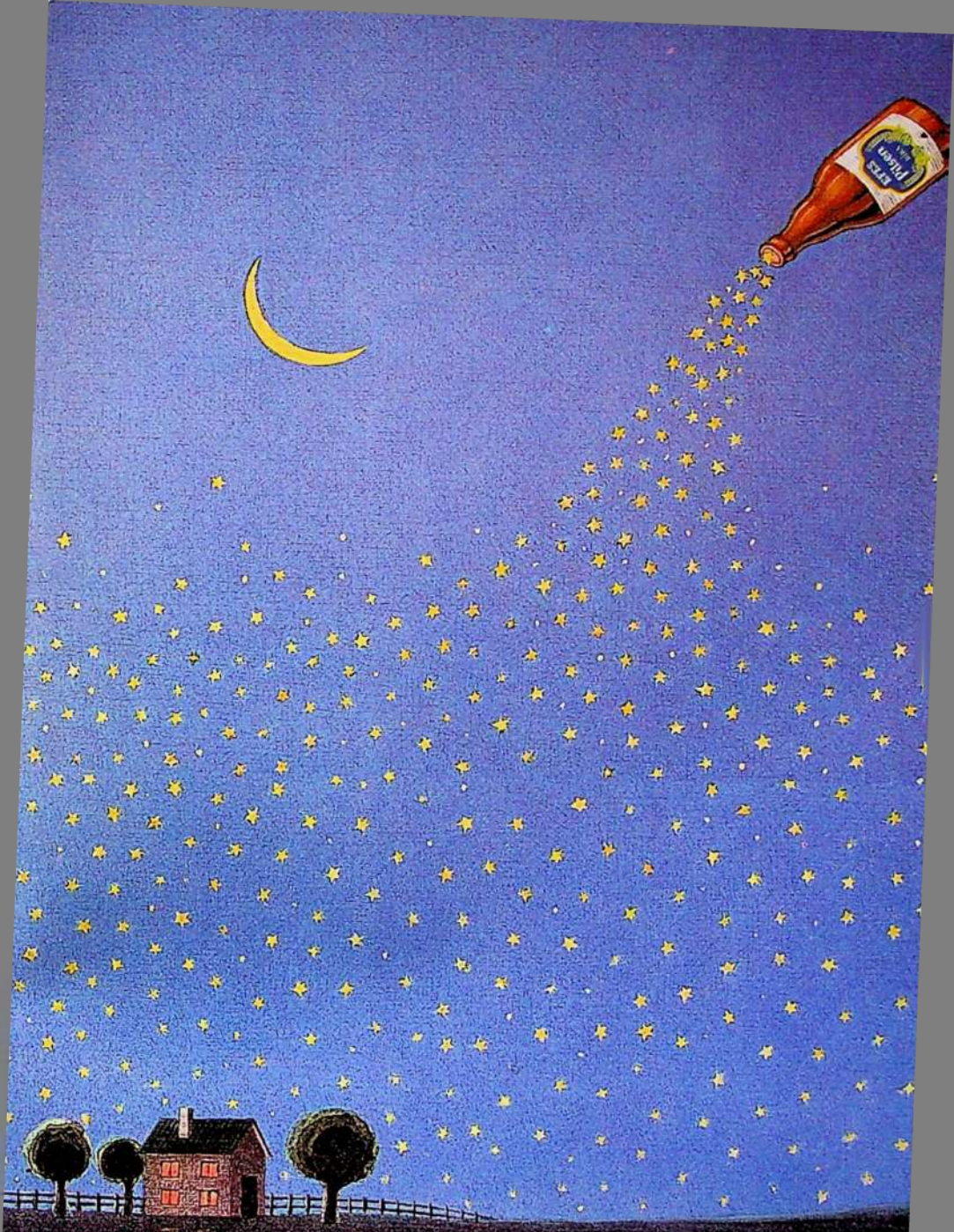
Akbank T.A.Ş.
Nişanca Şubesi
Hesap No. 10469-5

Yapı Kredi Bankası
Çemberiitaş Şubesi
Hesap No. 2269-9

Ziraat Bankası
Beyoğlu Şubesi
Hesap No. 768

T. Ticaret Bankası
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 21345

«EKONOMİK VE SOSYAL YAYINLAR A.Ş.» adına, abone bedeline ilişkin, bankaya yatırdığınız mabzunuz (ve öğrenci iseniz, öğrenci kimliğinizin) fotokopisini, yukarıdaki abone formu ile birlikte lütfen, « Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi; Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak, No. 6 / 2; 34400 Sultanahmet – İSTANBUL » adresine gönderiniz. Ya da şu numaraya Fax geçebilirsiniz:
(0 – 212) 518 66 43 • Tel: 518 17 32

Güzel bir dünyanın içeceği. **EFES Pilsen**

Renault 19 Europa... Yıllarca yepyeni..

Renault 19 Europa... Evet, estetik, evet, çok çekici, çok konforlu, çok dinamik... Tutkuyla bağlanacağınız bir otomobil... Üstelik, Renault 19 Europa sağlamlığı estetiğe feda etmiyor. Hem görünümüyle, hem de sağlamlığıyla yıllarca yeni, yepyeni kalıyor. Renault 19 Europa 1.8i RTi geniş iç mekanında sürücüye ve yolculara mükemmel bir konfor sunuyor... Hidrolik ve yükseklik ayarlı direksiyon, elektrikli dış dikiz aynası,

standart klima, ileri teknoloji ürünü, güçlü, çevre dostu motor ve diğer tüm üstün özelliklerini uzun, çok uzun yıllar aynı kalitede, aynı mükemmellikte yaşıyor. Renault 19 Europa'nın 1.8i RTi ile birlikte 1.6 RT, 1.4 RN ve 1.4i RT'den oluşan 4 değişik tipinden hangisini seçerseniz seçin, bu sizin en uzun süreli tutkunuz olacak. Çünkü yıllar geçecek, Renault 19 Europa hep yeni kalacak.

RENAULT
YAŞANACAK
OTOMOBİLLER

Renault 19 Europa ile ilgili ayrıntılı bilgi için BİLGİ RENAULT-MAİS'in
(212) 293 26 26 numaralı telefonunu arayın, sırasıyla 1-7 no'lu tuşlara basın.